

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
IL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
СОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
ЗЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ЩИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
СОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК V.

ЖОВКВА. ЛЮТИЙ 1937 РОКУ

ЧИСЛО 2 (50).

Ознаки доброї літературної мови.

Бесіда.

3. Чистота мови.

Кожний, хто дбає про добрий розви-
ток своєї літературної мови, звичайно
пильно дбає найперше про чистоту її.
Знаємо письменників, що довгими ро-
ками пишуть і виправляють навіть ма-
ленькі твори, бо все звертають велику
увагу й на саму мову їх. Чиста, мило-
звучна мова завжди притягає до себе
читачів і сильно впливає на них. Пи-
сьменники, що не мають доброї чистої
мови, великими не будуть.

Чистоті літературної мови сильно за-
важає неправильне вживання архаїзмів,
локалізмів, варваризмів, невдалих неоло-
гізмів та вульгаризмів, а тому кожний,
хто пише, пильно їх вистерігається.

1. Архаїзмів, цебто старих вира-
зів у кожній мові дуже багато, бо мова
невпинно росте, а слова народжуються,
живуть і замирають. Час від половини
XIX го віку особливо був вельми ро-
дючий для розвитку нашої мови, бо за
цей час сотні слів, що давніш вільно
вживалися, вийшли зовсім із ужитку.
Отож архаїзмами звемо слова
та форми замерлі, що давніш
існували в мові, а тепер у мові
літературній не вживаються,
напр. тепер кажемо *ховати*, а не *хоро-
нити*, *благословляти кого*, а не *кому*
і т. д. Слова й форми не вмирають від-
разу в цілій мові, — замерши в мові

літературній, вони звичайно довго ще
живуть по різних говорах, особливо ар-
хаїчних, а тому тільки літературна мова
показує, що вважати за архаїзм.

У звичайній мові архаїзми псують чи-
стоту літературної мови. Але добрий
майстер слова може використати їх і для
прикраси свого стилю: так, описуючи
давноминулі часи, письменники часто
надають архаїстичного забарвлення мові
своїх героїв, а це тільки прикрашує мову
й збільшує ціну твору. Так само в ре-
чах поважних (напр. у Євангелії) архаїзм
надає величності мови.

Архаїзми можуть бути в окремих сло-
вах (метати, вергати, борзо і т. ін.) у
формах (весь, правопись, отцевц, на ко-
ни) і в складні (хто суть брати мої).

Ось трохи словних архаїзмів, тепер
уже не вживаних у літературній мові
(архаїзм у дужках, а поруч нього сучасна
вживана літературна форма: (барзо) ду-
же, (бодрий) бадьорий, (борше) скоріше,
(братанич) племінник, (братанка) пле-
мінниця, (вергати) кидати, (весь) весь,
(видіти) бачити, (вітчина) батьківщина,
(власть) влада, (воздух) повітря, (воня-
ти) смердіти, (воробець) горобець, (вош)
воша, (вчити кого чого) (чому), (глубо-
кий) глибокий, (город) місто, (днесь) сьо-
годні, (завтра) ввзатра, (звати) кликати,
(звізда) зоря, (ковтки) серезки, (корми-
ти) годувати, (красота) краса, (критися)

ховатися, (лож) брехня, (месть) помста, (встеклий) скажений, (встид) сором, стид, (миш) миша, (много) багато, (но) але, (обиджати) кривдити, (обичай) звичай, (ожидати) ждати, (окружати) оточувати, позавчора (оноді), (освободити) звільнити, (отворити) відкрити, (перун) грім, (побіда) перемога, (побідити) перемогти, (празник) свято, (свобода) воля, (случай) випадок, (совість) сумління, (тишина) тиша, (царити) панувати і т. ін.

2. Неологізмами звемо новостворені слова й вирази. Вони потроху, але завжди заступають існуючі слова й вирази. Новостворене слово перше довгий час живе поруч старого, точучи з ним завзяту боротьбу за існування; добре створений неологізм скоро приймається в літературній мові, а попереднє слово помалу старіє й переходить до групи архаїзмів. За останні 20 літ життя української мови, повстали в нас, особливо ж від 1917-го року, сотні нових слів і виразів; це не будуть чисті неологізми, бо багато з них знані були в мові народній, тільки мало вживалися в мові літературній, а тепер стали загальнознані, напр.: водночас, водно́раз, правити — бути чим, за редакцією, призводить до незадоволення, задовільний, виховний, панівний, навчальний і т. ін. Найкраще витворений неологізм напочатку здається нам дуже чудний; нема сильнішої консервативності (традиційності), як консервативність мовна: кожне нове слово чи вираз, поки до нього не звикли, все видається недобре й чудне. Але треба пам'ятати, що без неологізмів не було б поступу в мові, а тому добре створені неологізми ніколи не шкодять чистоті літературної мови; в творах П. Куліша на свій час було дуже багато новотворів, а сьогодні до них усі ми позивали.

3. Варваризмами звемо непотрібні в нашій мові чужі слова й чужі звороти. Вони сильно засмічують кожну літературну мову, чому кожна мова конче омине їх. Не говоримо тут про ті чужі слова й вирази, що вже здавна в нас знані, загально прийнялися, поширилися, або не мають добрих заступників нашими словами, — такі слова й форми збагачують літературну мову, особливо там, де мова своїх

добрих слів не має; такі слова не вважаємо за чужі, це не варваризми. Але вживати чужих слів і виразів тоді, коли існують на те саме й свої добрі слова й вирази — це шкодить чистоті своїй літературної мови; для чого казати: репарувати, дементувати, віднести побіду, уділити благословенства і т. ін. варваризми, коли наша мова знає на це зовсім добрі свої: поправити, спростувати, перемогти, поблагословити.

В інтелігентній мові допускаються ті чужі слова, що їх справді не легко замінити відповідними своїми.

Довговікове сусідство українського народу з росіянами й поляками принесло до нашої мови багато русизмів та полонізмів не тільки в окремих словах, але й у цілих виразах; багато з них давно вже набули собі всіх прав громадянства, і не вважаються за варваризми, бо для заміни їх не маємо ліпших своїх. Але чимало є й таких виразів, особливо полонізмів у мові галицької інтелігенції, що для нашої мови нічого нового не вносять, бо існують рівнобіжні й свої вирази. Правда, за останні 20 літ, коли народилася всеукраїнська літературна мова, одна для цілого українського народу, процес очищення нашої мови від непотрібних русизмів та полонізмів сильно зріс і дав уже корисні наслідки.

Ось трохи найчастіших русизмів, у літературній мові не вживаних (русизм у дужках, а поруч нього вживана літературна форма): (безпощадно) без жалю, (бойкий) моторний, (виключно) тільки, (водопровід) водогін, (Ворскла) Ворскло, (жар) запал, (жара) спека, (жемчуг) перли, (заниматися) займатися, працювати, (заставити) змусити, (знаменитий) славний, (Кременчуг) Кременчук, (Лубни) Лубні, (морщина) зморщка, (неділя) тиждень, (отворити двері) відчинити двері, (очевидець) самовидець, (очки) окуляри, (Польша) Польща, (предсідник) голова, (Прилуки) Прилука, (Ромни) Ромен, (слідуючий) такий, наступний, дальший, (тил) запілля і т. ін.

Ось низка полонізмів, у літературній мові не вживаних: (бадати) досліджувати, (взглядно) щодо, (відзеркалювати) відбивати, (вкоротці) незабаром,

(второк) вівторок, (допгати) топтати, (жегнати) прощати, (живло) сила природи, (жичити) зичити, (запалка) сірник, (зошит) зшиток, (клякати) ставати на коліна, (лаба) лапа, (морд) душоубство, (мужатка) молодиця, (обоятний) байдужий (овшім) так, (пудити) лякати, (пудло) коробка, (пукати) стукати, (трутити) кинути, цілувати руки (по руках), (слюбувати) присягати.

Особливо пильно треба стерегтися чужих нам виразів, просто перекладених із чужої мови, — це т. зв. кáльки. Такі чужі вирази сильно в'їдаються в нашу мову, бо про їх чуже походження не всі знають, чому й не оминають. Чужі слова відразу розпізнаємо, а чужі вирази знає тільки той, хто знає й мови чужі. Ось приклади польських виразів, сильно закоренілих у мові галицькій (їх подаємо в дужках, а суспіль — вираз літературний): (пересічний, przesienny) середній, (не від речі, nie od rzeczy) до речі, (віднести перемогу, odnieść zwycięstwo) перемогти, (відніс рану, odniós ranę) ранений, (обняти керівництво, objąć kierownictwo) став керівником, (викиди совісти, wyrzuty sumienia) докори сумління, (надслухувати розмову, nadłuchiwać rozmowę) прислухуватися до розмови, (виповісти війну, wypowiedzieć wojnę) оголосити війну, (вложив шапку, włożył szarękę) зодягнув шапку, (отворити книжку) розгорнути книжку, (вчасна весна) рання весна, (з черги, z kolei) потім, далі, (проблем уймається) проблема розуміється, ставиться, (доконано об'єднання, dokonano) об'єднався, (обходити свято, obchodzić święto) святкувати, (рей вести, rej wodzić) перед вести, передувати, (улягав впливові, ulegaw wpływowi) піддається впливові, (перевести, przegrrowadzić) зробити діло і т. ін.

Дуже занечищує нашу мову й чужа словозгода, здебто чуже нам словосполучення. Найчастіші помилки тут — неукраїнське вживання відмінків. Так, за російською мовою в нас говорять: (дякую вас) дякую вам, (вжити слово) вжити слова, (сміятися над бідой) сміятися з біди, (оженитися на кому) оженитися з ким, і т. ін.

Галицька мова переповнена подібними полонізмами: (боронити мови) боронити мову, (вбивство на злоді) вбивство злодія, (шукати за чим) шукати чого, (вимагати на браті) вимагати від брата, (вітай нам, witaj nam) вітаємо тебе, (зробив вражіння на браті) зробив вражіння на брата, (Київ столицю) Київ столиця і т. ін.

4. Провінціалізм чи локалізм, здебто місцеві слова, форми й вирази, звичайно не допускаються до літературної мови, бо занечищують її. Боротьба з місцевими виразами в нашій мові дуже тяжка, — остаточно окреслених норм літературної мови ще не маємо, чи правильніш — не всі ще їх визнають, а це широка дорога до панування провінціалізмів у мові навіть там, де їх зовсім непотрібно. Довгі віки західноукраїнська літературна мова була відірвана від мови східноукраїнської, а це й поробило поміж ними глибокі різниці. А між тим літературною мовою остаточно стала мова східноукраїнська, головни ківно-полтавська, і таким чином західноукраїнські різниці перейшли до групи провінціалізмів. Але в Галичині в 1917 року йде надзвичайно сильний процес створення однієї літературної мови, а місцеві вирази поволі зникають із літературної мови.

На своєму місці вжиті, як розмова селянська, провінціалізми стають стилістичною окрасою мови, напр. у творах В. Стефаника, Черемшини й ін. Але замінити літературну мову на мову мішану, провінціалічну — це шкодити розвитку нашої літературної мови й непотрібно затягувати її устійнення. Всі праці наукові, науково-популярні, публіцистичні, всі твори красного письменства, де нема потреби віддавати місцеву мову дієвих осіб, всі наші публічні промови і т. ін., усе це мусить бути зовсім чисте від місцевих елементів. Мішана мова, складена з елементів літературних і місцевих, тепер сильно шириться в Галичині, як переходова до мови чисто літературної.

Ось трохи західноукраїнських локалізмів, у літературній мові не вживаних (локалізм у дужках, а поруч нього лі-

тературна форма): (братчик) братік, (глядати) шукати, (горівка) горілка, (гуляти) танцювати, (дусити) душити, (жити, живеш, жив...) живу, живеш, живе, заболіла мені (мене) голова, (зазуля, зезуля) зозуля, (зимний) холодний, (зойк) крик, (кніт) гніт, (когут) півень, (колисати) колихати, (кпити) насміхатися, (ликати) ковтати, (лищати) блищати, (паде) іде дощ, (пиріг) вареник, (рабувати) грабувати, (схнути) сохнути, (титонь) тютюн, (тямити) пам'ятати, (хосен) користь, (хосенний) корисний і т. ін.

5. Вульгаризми, цебто простацькі вирази, особливо часті в тій мові, що має багато провінціалізмів. Їх мусимо геть уникати, бо вульгаризми не тільки занечищують мову, але й псують її красу. Так, скажемо, в Галичині в літературній мові часті ще форми: вженитися, вжесточитися й т. ін. замість літературних:

оженитися, ожесточитися (архаїзм, частіше: озвіріти). На Наддніпрянщині часом кажуть „карасина“ замість загального гас чи газ. Звичайне в Галичині „пукати“ — вульгаризм для літературної мови. Правда, й вульгаризми часом мають свою долю, бо ось скажемо „кумедний“, „яблуко“ стали в нас літературною формою.

Особливо пильно треба вистерігатися вульгаризмів там, де вимагається найчистіша аразкова літературна мова: в усьому тому, що публічно читається (переклади св. Письма, вірші) як і взагалі в публічних промовах.

Хто хоче докладно познайомитися зо всім, що занечищує нашу літературну мову, нехай користується нашим „Словником місцевих слів, у літературній мові не вживаних“.

(Кінець буде).

Іван Огієнко.

Зловживання В-у.

Стаття дискусійна.

Як відомо, милозвучність української мови, чи краще вимови, спирається м. ін. на вмілому чергуванні *в* та *у* як прийменник *в*, або наростків, та сполучників *і-й*. Коли б вивчити добре проф. Огієнка: „Рідне Писання“ ч. I. § 238, то можна б писати й говорити майже правильно, бо ж подано там аж 14 правил, як уживати цих звуків, а всі вони легкі й зовсім ясні. Та численні правила з одного боку показують, що дана справа дуже пливка й тим самим досить довільна (див. розд. 3, 4, 5), з другого ж боку звичайну людину знеохочують своєю численністю, й вона хапається двох-трьох маркантніших правил, занедбавши всі інші, та — ними зловживає. Непереглядні приклади такого зловживання дає нам, на жаль, преса, ба й література.

Накопичення голосних у реченні, що спричиняють „гикавість“ вимови, ніби їзду по замерзлим грудках, як і сполуки численних приголосних, що вимагають мозольної праці мовного приладдя, легко пересвідчили нас про потребу правил милозвучної вимови, й ми пішли за ними, але через нашу неточність — як сказано — зазловживали, і вимову та

правопис іще гірше попусували. Мені здається, що найбільш прогріхів робимо щодо *в-у*. Поки висловлю свою думку, як з ними поводитися, подам оце про них кілька завваг.

1. Правдивий приголосний *в*, що при його вимові верхні зуби повинні торкнутись долішньої губи, *в* в нас тільки перед голосними: *ва, во, ву, ві, ви, ве*, та ще виразніш перед йотованими, відділеними від нього апострофом. Таке *в* у вимові ніколи не *в* ані прийменник, ані наросток.

2. Правдивий голосний *у*, вимовлений самостійно, або на початку слова, чи по голоснім, мусить прорватися через затиснену перед тим гортанку, а по приголосних через них. У вимові *у*, що прорвалось через гортанку, ніколи не *в* ані прийменник, ані наросток поміж плавко виголошуваними словами. Цю роллю воно може сповняти тільки або на початку речення, або по виразній затримці в мові. В інших випадках виступає *у*, прорване через приголосний, утворюючи з ним склад: „він *у* хаті, він умер“.

3. В цьому останньому випадкові брешуть це *у* вже не по-своєму, а так, як

те *в*, що про нього хочу тепер сказати. Отож те *в*, що в нашій мові є наросток, або прийменник, як і *в* по голоснім, не вимагає торкнення губи зубами, і є своєрідний двозвук. Та я на назву „двозвук“ не дуже пристаю, бо є це, власне кажучи, окремий звук, що ніде не прориваючись, проходить лагідно через зложені в трубку губи. Чи скажете *ов*, чи „віз у стодолі“, чи „він учитель“ — та й чи так воно буде написане, чи може *оу*, „віз в стодолі, він вчитель“ — завжди в плавкій вимові ви почуєте один і той сам звук із його окремим, тільки для нього характеристичним, бренинням. Письмо ідентифікує цього звука раз із виразним *в*, то знов із виразним *у*, та йому в вимові байдуже — він усе однаково брениє. Тільки ж не забуваймо, що в азбуці дано йому все такі тільки букву *в*, знову ж граматики каже, що прийменником є засадничо *в*. Відкладаючи поладду цієї справи до кінцевих висновків, я, як підготову до них, подам ще дальші завваги.

4. Сутичка *в* з приголосними, та ще й того зо згадуваним бренинням, тільки теоретично видається така немила. На ділі вона немила перш усього з губними, та вже тільки трохи з зубними. Але з тими, що при них працює глибше мовне приладдя, ця сутичка зовсім не „страшна“. Обставмо *в* з обох боків такими приголосними як: *г, і, к, х; л, р; й; ж, ч, ш, щ*, а навіть *н, д, т* — чи ж вимова буде така немила? Прикладів не подаю, щоб не розтягати статті.

5. Коли роздумую над тим, чи часто вживати *у*, отже й там, де могло б бути *в*, приходигь мені на думку психологічний підхід до цієї справи. Часте „укання“ в мові надає їй питомий визвук, що зовсім не висловлює гарного психічного настрою. Це якесь притишене муркотіння замкненої в собі людини з похиленою головою та підлобним поглядом. Коли прислухаєтесь до мови замкнених в ярах подоляків, чи надбужанців, або поліщуків, що малими гуртками скупчені на сухіших островах, то ствердите, що в них у витиснуло й *о*, а мова начинена немилими мурмільним „уканням“. Але послухайте голосної, веселої, відкритої,

розсміяної мови степовика чи верховинця — там виразне, голосне *о* не дається zdeформувати. (Тим вияснюється й прийняття в Галичині до літ. мови прийменника „зі“, аналогічно до частого в загальній укр. літ. мові наростка „зі“, хоч народ уживає тільки прийменника „зо“, але, на жаль, zdeформованого на „зу“, що потягає за собою „укання“ в наступному слові: „зу студоли“ тоді, коли „зі“ не допускає до цього: „зі стодоли“. Та я цього „зі“ не обороняю!). Чеська, безперечно співна й весела мова, любить у відкритому *о* так, що навіть своє *у* тим *о* попереджає, не кажу вже про італійську, еспанську й т. п., де того *у* так мало в стосунку до *о*. Виразне *у*, як прийменник, панівне в російській мові, зате в нас панує *в*.

6. Щодо значення, також не завжди *у* може заступити *в* але навпаки — все можливе, а це знак, що *в* у нас панівне. Вистачить один приклад: я можу сказати: „*У* нас були гості“, або „*В* нас були гості“, але: „Лихо лежить в нас самих“ я йнакше сказати не можу.

7. Відомо, що кожна мова дбає про економіку часу та з’усилля. Протривить цьому прибільшування голосних, бо кожний голосний прибавляє новий склад. Розуміється, не можемо цього посувати до абсурду й керуватись треба „духом мови“, але ясно, що там, де дух нашої мови не вимагає zdeцидованого *у*, вживати його ми не повинні.

8. Може все досі сказане не мав такого великого значення щодо *в-у*, як закон ритміки та реченевого, чи логічного наголосу нашої мови. На жаль, проф. Огієнко згадує тільки про наголос у слові. А проте в нашій мові може більш, ніж у кожній іншій про милозвучність рішає ритміка, що в її обсяг входить також реченевий наголос. Я обстоюю погляд, що змінливість нашого словного наголосу, — це вплив вимог ритміки, а факт краси й багатства народньої пісні залежить також від ритмічності української мови, як і прекрасні народні оповідання. Тут не йде виключно про поетичну мову в стислішому значенні. Наша мова любить ритм у будові речень, чи буде це буденна балачка, чи

оповідання, поезія, чи науковий виклад. Літературна мова може творити з народнього матеріялу форми слів, які хоче, може й позичати чужих слів, але складати їх у мовні фігури мусить за законами синтакси й ритміки народньої мови, бо йнакше затратить свій народній характер.

Отож добрі й дуже потрібні правописні правила, та ще й так гарно й ясно складені, як це зробив проф. Огієнко, бо вони стоять на сторожі правильної, безпосередньої сполуки слів, але водночас мусять вони бути такі гнучкі, щоб кожної хвили слухняно піти за вимогами ритміки. Вона ж вимагає, щоб часом у було там, де за правописними правилами повинно бути *в*, і навпаки. Значить, коли чергуємо *в-у*, то перш усього вслухаймося в ритм речення, а навіть його фрагменту, припилюймо, щоб реченевий наголос не потерпів від вставлення цього, чи того звука, й аж тоді подивімося, чи в даному місці немає завеликого прогріху проти дотичного правописного правила. Значить, *в-у* повинні дійсно чергуватися в реченні, а не повторятися, хоч би це не зовсім відповідало правилам. Вислови типу: „у нас у хаті“, „учитель учить“ — „була в нього в хаті“, „наша вчителька вчила вчора“ написані докладно за відповідними правилами, та проте вони брешуть немило, бо одні „укають“, другі „вифоркують“, головню ж, у цих як і в тих немає доброго ритму. Скажіть: „у нас в хаті“, або „в нас у хаті“ — „вчить учитель“, або „учить вчитель“ і т. д. й ви зараз таки почувте якесь приємне вдовілля, викликане питомим ритмом нашої мови, хоч написане це проти правил „милословності“. Чергувати *в-у* треба нераз навіть тоді, коли між них вставлено багато слів, а часом і в окремих, чергових реченнях показується ця ж сама потреба.

Із третьої мові завваги виходило б, що байдуже, як ми напишемо прийменникове та наросткове *в-у* — його вимова й так своєрідна й однакова. Воно так, але при навчанні в школі учень силується вимовляти всюди дану букву так, як вона брешить самотійно, й через те деформується при читанні вимова. Тому правопис не може бути байдужою справою.

Які ж висновки з усього сказаного? Всі правила, що їх подав проф. Огієнко, дуже добрі й доцільні, але тільки тоді, коли їх усіх придержуватись та про всі пам'ятати. Однак ж до них треба ще додати:

1. Основний прийменник у нас *в*, а не *у*, то ж надуживати цього *у* не можна.
2. Наросток частіш *у*, ніж *в*, яким зловживати не треба.
3. Головним керівником виміни *в-у* є в нашій мові ритміка, й тому її вимогам слід підчиняти всі дотичні правила Радше проти правил, ніж проти ритміки.
4. В сумнівних випадках радше писати прийменник *в*, ніж *у*, а з наростком навпаки.

Сіерс. Яків Романенко.

Р. С. Ритміка мови — душа вимови, й її завжди треба мати на увазі. Я багато раз підкреслював уже значення ритмічної павзи, що руйнує граматичні правила „милословності“. Але звертаємо увагу наших Читачів на нашу статтю в ч. 11 (47): Гнучкість української мови. де в завданні 415 докладно вияснено цю справу; звертаємо увагу особливо на § 5 та на закінчення § 15: „В живій вимові та в віршах чи взагалі в ритмічній мові цих правил не завжди дотримуємо, а то тому, що по перерві (по павзі) в живій мові легше дальше слово починати на голосну, аніж на приголосну“ (ст. 486). Див. іще мою статтю: „Інтонція в реченні“ РМ 1936 р. ч. 1 ст. 1-12.

Наша мова

Осміяна, погорджена, забута,
Ти довго ниділа все в порохах...
І в душу лялася думок чужих отрута,
Чужі слова бренили на устах.

Та раптом сонце волі заяснило,
Розвіялась ворожих сил імла...
І стрепенулося твоє замерле тіло,
І квітом чарівним ти ніжно роздвіла.

Квіток тих запашних весняні аромати
Розлинулись ген-ген далеко по землі,
І вітру молоду понесли в хат до хати
У кожному хуторі, у кожному селі.

Прага

А нині йдеш ти кроком переможним
До щастя мрій, до сяйних височин...
І зором дивиться услід тобі побожним
Твого народу вільний, гордий син.

Борис Лисянський.

Складня української мови.

Основні члени речення.

2. Числівниковий підмет.

Числівники *два, дві* вимагали по собі в давнині двоїни; з бігом часу ці числівники потягли за собою й решту прикметникових числівників, цебто *три, чотири*, що так само стали вимагати по собі двоїни. В мові українській двоїна по цих числівниках у роді жіночому й ніякому позісталася незмінно аж досі: дві корові, три* слові й т. ін., але в роді чоловічому множина давно заступила двоїну: два столи. Правда, назовний множини може легко заступати двоїну і в роді жіночій та ніякій: дві корови, три слова й т. ін. Докладно розповідаю про це далі (див. історія числа).

Числівники кількісні *п'ять, шість* і далі були вдавнину збірними йменниками, а тому вимагали по собі родового множини (*genetivus partitivus*): *сѣдмь дѣнни*¹. Числівники *п'ять, шість* і т. ін. були роду жіночого й змінювались, як іменники основ на *і*. Цю субстантивність наші числівники з часом утратили, але колишня форма йменника по них (цебто родовий) полишилася й тепер. Правда, поза назовним та знахідним відмінками стародавнє сполучення вже зникло, і йменник паратактично наслідує відмінок числівника: *п'ять слів, але: п'ятьом словам, п'ятьма словами, на п'ятьох словах*.

Таксамо й кількісні прислівники вдавнину були збірними йменниками, а тому й вони вимагали по собі родового однини від слів збірних, і множини від інших, що лишилося в нашій мові й тепер: багато дров, мало праці, скільки слів.

Словосполучення: *три слові, п'ять аблук, багато столів* і т. ін. з синтаксичного погляду складають одне грама-

¹ Пор. це в сучаснім літературнім нашім правопису числівників: *п'ятдесят, шістдесят* із давніх *пѣтъ дѣсѣтъ*, де *дѣсѣтъ* — родовий множини.

тично неподільне ціле, що в реченні править за підмета або за прямого об'єкта. Сполучення такого підмета зо своїм присудком дуже цікаве, і я трохи докладніш спинюся тут на ньому, бо воно завжди мав в нас і практичний характер. Справа в тому, що сполучення числівникової форми (числівника з родовим іменника) зо своїм присудком буває подвійне, а саме: *Три козаки приїхали*, або: *Три козаки приїхало* (західньоукраїнське: *Трьох козаків приїхало* — з польського), обидві формі однаково часті. Що ж це за форми?

Форма: *Три козаки приїхали* старша й панує в східньоукраїнських говорах і в мові літературній; добре відома вона й у говорах західніх, але рідша. Це форма підметова, де за підмета править *три козаки*, цебто сполучення числівника з родовим іменника, на питання *хто*. Сполучення числівника з родовим однини чи множини ми завжди сприймаємо за форму множинну, а тому нормально присудок мусить бути тут кінче у множині. Давнина знала власне тільки таку форму. Напр.: Єв. Мар. XI в.: *Исплѣнишасѣ осмь дѣнни* Лк. 2²¹. Супр. Рук. XI в.: *Пѣтъ ихъ рѣша*. Лавр. Літ.²: *Приѣхаша пять мужь* 369 (1184); Там само, вид. 4-е: *По потопѣ тріє сынове Новви раздѣлиша землю* 1; *Быша 3 братья* 8; *Была суть 3 братья* 20; *Ярославичи же триє идоша на Всеслава* 162. Галицька Єв. 1144 р.: *Євѣрѣтоста й два бѣсна* Мт. 8²⁸, *Идоста два слѣпца* Мт. 9²⁷, пор. новослов'янське: *По немъ идоста два слѣпца* Мт. 9²⁷; *Срѣтоста Єго два бѣсна* Мт. 8²⁸, *Человѣка два внидоста въ церковь* Лк. 18¹⁰, *Два слѣпца возописта* Мт. 20³⁰. Київ. Учит. Єв. 1637 р.: *Два человекъ вѣшли въ церковь помолитися* 1. *Полтав. акти* 1667 р.: *Толко насъ два о том вѣдали* 114. Подібна форма — це за-

гальнослов'янська форма, напр.: серб.: Сретеше га два бијесна, хорв.: Ga srečata dva obsedensa, чеськ.: Potkali se s ním dvě d'ábelníci.

Ось ця стародавня форма — з присудком у множині при числівниковім підметі — дуже часта в живій східньоукраїнській мові. Напр.: Чубинський: Три голуби пшеницю дзюбають III. 417, Понад синім морем три козаки ходить, Два голубоньки воду пила IV. 3-8, Хвалилися три ляшенки козаченька вбити V. 385, Приїхали до вдовиці три козаки в гості V. 903, Вісім розбійничків спать полягали V. 913, Ще їх сорок і чотири нас дев'яти не побили V. 1050. Метл.: Де взялися два купчики 98, Приїхали три козаки 105. Потебня III.: Вже пропали тих других п'ятдесят 447. Грінч.: Ходять сім корів. Гнатюк: Колядки і щедр.: При тім столу три гості сидять I. 172. Шухевич: Були три доньці 71. Пісня з Радомиського пов. Київщини: Приїхали три козаки з полку, розв'язали Марусі головку.

В літературній українській мові так само панують ці форми. Вони часті в „Кобзарі“ Шевченка: Не прийнялись три ясени, Повсихали три явори, Не вертаються три брати 299, Три годи минули 371, Три годи сумно протекли 467. М. Вовчок, Твори, 1862 р. т. 2: Виїжджали три тройки 12. Свидницький: За ним два дворяни йшли 20. Б. Грінченко: Дві хаті стояли далеченько. Олесь: Дві хмароньки плали кудись. „Хіба режуть воли“ П. Мирного: Коло вікна три чоловіки стоять 256.

За числівниками кількісними йдуть числівники збірні *двоє, троє, четверо* й т. ін., що так само вимагають по собі родового множини, а сполучення *двоє дітей* завжди мислиться за множину, і, як підмет, вимагає присудка у множині. Напр. Куліш: Двоє подорожніх ізблизились до Києва 3. У Гр.: Увійшовши троє товаришів у вбогу хатку, побачили там усю сім'ю 80. Квітка: Ввійшли в хату двоє старостів. Метл.: Ой ми любилися двоєчко 53. Зап. о. Ю. Р.: Двойко діток, обойко як з воску вилились у матір II. 33.

В сучасній літературній мові ці форми

дуже часті. Напр. Досвітній, „Гюлле“ 1927 р.: Двоє вартових пішли 54, Двоє погоничів плентались за валкою 108. Всі троє увійшли до халупки 14, Всі троє тюрків зиркнули 35. Демчук, „Верболови“ 1928 р.: Двоє вартових стояли тут 83, Обов кружала швидко розпливался 222. Любченко, „Вона“ 1929 р.: Двоє середнього віку людей вертаються 61, Двоє людей не можуть дійти згоди 62, Двоє людей ідуть 61. Підмогильний, „Проблема хліба“ 1930 р.: Десятеро легенів патрала її кімнати 45.

Ставлення присудка в однині в цих випадках дуже рідке. М. Вовчок, „Твори“ II 1862 р.: Вбігав Василько й за ним два чоловіки в хату 12. Енік, „Том сесири“ 1930 р.: Виє троє собак 62.

Переходимо тепер до другої форми, що так само часта в живій східньоукраїнській мові, але в мові літературній рідша, це форма: *Три козаки приїхало*. Найперше, яка природа цього речення, цебто — що це за речення? Частина вчених (серед них і Міклошіч, див. його Vergl. Gram. IV. 53-4) сполучення *три козаки* приймають за підмета ніякого роду, а присудок *приїхало* — за узгоджений із ним присудок, ціле речення таким чином, двочленне підметове. Сполучення — твердять ці вчені — *три козаки* тут тільки підмет, як і в реченні *Три козаки приїхали*, а як суб'єктівана (з'ємненникована) форма — вона роду ніякого.

Ол. Потебня перший у нас дав глибокий аналіз числівникового підмета, уґрунтувавши свої твердження силою прикладів; він речення: *Три козаки приїхало* рішуче приймав за речення безпідметове: „На питання *хто* відповідають суб'єктні звороти з присудком у множині (*Два голуби прилетіли*), на питання *скільки* відповідають форми безсуб'єктні: *Два голуби прилетіло* (Ізъ записокъ III 446 447); присудок тут безособовий, цебто стоїть у ніякім роді однини, незалежно від числа й роду числівника, що при ньому (450). Про природу підмета типу *три козаки*, Потебня додає: „Числительное стоитъ въ имени-тельномъ, который есть не настоящее, а бывшее подлежащее, уже непринимаетъ“

мое за субстанцію, производящую дѣйствіе" (III. 452). В новий час надзвичайно глибоко заналізував числівникового підмета Ол. Шахматов, що в його розумінні пішов за Потєбнею. Шахматов речення: *Три козаки приїхало* вважає за двочленне: *три козаки* — підмет¹, *приїхало* — безособовий присудок, цебто це речення т. зв. неузгоджене („двосоставное несогласованное предложение“, тоді як речення: *Три козаки приїхали* — узгоджене). Шахматов (Синтаксис I 128) доводить це тим, що числівниковий підмет типу *три козаки* ніколи не має при собі атрибуту (прикметникового пояснення) в ніякім роді однини, а тому його не можна приймати за форму ніякого роду; дійсно, кажемо: *мої дві сестри, ті п'ять років* і т. ін., цебто атрибута ставимо тут тільки у множині. Подруге, в таких формах можливе воно, напр.: *Більше ста літ воно буде*, а „це доводить їх безсуб'єктність“ (128). Таким чином на речення, як: *Три козаки приїхало*, треба дивитися, як на речення двочленні, але з неузгодженим підметом і присудком, бо тут присудок — безособове дієслово.

Українська мова вільно вживає неузгоджені речення типу *Три козаки приїхало*; східньоукраїнські говори знають ці форми дуже часто, але мова літературна вживає їх рідше, бо кохається в формах узгоджених (*Три козаки приїхали*). Неузгоджені форми — нові форми, узгоджені старші, але й неузгоджені відомі ще в пам'яток XI-го віку. Мар. Єв.: *Бѣ въ насѣ седмь вратръ Мт. 22¹⁵*. Єв. Остром. 1056 р.: *І-ѿгда наплѣнисѣ осмь дани Лк. 2²¹* коли минуло вісім день (хоч у грецькій оригіналі присудок у множині: *ѿте ѣплѣрдѣсан ѣмѣраи ѿхѣтѣ*). Мар. Єв.: *ѿврѣтѣ ѣ десѣтъ прокаженѣ мжжѣ Лк. 17¹²* — Стріло його десять мужів прокажених. Літоп. Лавр.²: *Половецъ бѣ (було) 12 тысячѣ 167*. Іпат. Літоп.³: *Въ одну ночь умре (умерло) ихъ 14 мужи 350*.

Ось приклади з мови живої. Метлинський: *Купалося та два голубоньки 13*,

¹ Ягич бачив у формі „три козаки“ знахідний, пор. його *Beiträge* 1899 р.

Пило воду та два соколи 127. *Єсть у мене три коні на стойлі 105*. *Виходило сорок чоловіка 453*. *Пісня: Ой два сини оре, чотири молоте, а дванадцять дочок за постать заходе*. Чуб. V: *А де узялося дев'ять розбійничків 913*, *Там ішло три козаки 444*, *Ночує три бурлаченьки в тебе 639*, *Понад синім морем три козаки ходить 161*, *Ой у полі стоїть три тополі, ой там сидить три козаки в неволі 329*. *Номис: Жало два женці ч. 256*. *Рудч. Казки: Було собі три брати I 159*.

Як бачимо, жива мова вільно вживає неузгодженої форми, а тому нехить мови літературної до цих форм неоправдана. Пор. *Квітка: П'ять приказчиків їздило по ярмарках II. 21*. *М. Вовчок, „Твори“ II. 1862 р.: Чотири кімнаточки було 32*. *Досвітній, „Гюлле“ 1927 р.: Понад землею неслоь дві птахи 56*. *Демчук, „Верболози“ 1928 р.: Йшло поруч дві молоді жінки 113*, *В батька було два „Дадани“ 231*.

Те саме, звичайно, і з числівниками збірними. Б. Грінченко: *У старого було трое синів 64*, *Четверо дітей лагодилось лягати спати 80*. *Руданський: В сінях набік похилилось двое скривлених дверей. Досвітній. „Гюлле“ 1927 р.: Сиділо трое людей 33*. *Демчук, „Верболози“ 1928 р.: Задзвонило двое слів 5*, *Тридцятєро очей піднялося 11*, *Повстало двое завдань 212*, *Восьмеро вартових рушило за ним 83*. *Підмогильний, „Місто“ 1829 р.: На палубі яхти було трое хлопців 9*, *„Проблема хліба“ 1930: Померло четверо 41*, *П'ятєро червоноармійців підійшло 121*.

Як я вже вище казав, кількісні прислівники на питання *скільки* творять такі самі форми, як і кількісні числівники. Іменники: *купа, сила, громада* і т. ін. уживаються в прислівниковому значенні. Напр. *Франко: „Мойсей“: Скільки люда в пустині лягло 27*. *Не один десяток тисяч люду військового полягло головами, Кул. VI. 276*. *Чуб. III: Ой там стояло мужів громада 440*. *Порівн. іще: Іх було сила (Потєбня III. 445), Сила роботи було, Назіталосѣ купа горобців, Понасідало безліч птаства, Понасходилось сила хлопців і т. ін. Досвітній, „Гюлле“ 1927: Іх паслося цілий табунецъ 54*.

Досвітній, „Місто“ 1929 р.: Несподівано з клунка викотилось пара картоплин 15, Розмовляло кілька молодиків 19, То ці пачкарів було сила 37.

Спинюся тепер на дуже частій у писаннях західноукраїнських письменників формі типу *Трьох козаків приїхало*. Безумовно, це форма не українська, — вона занесена до нас із мови польської. Дійсно, в мові польській (Małeckі II 357-358) числівник із іменником живої особи чоловічого роду вживається не в назовному, але в родовому відмінку: *Trzech kozaków przyjechało*, на питання *скільки*. О. Потєбня („Изъ записокъ“ III 454, пор. I 74) подібні форми зве польськими: „Польське *trzech* було — це зворот, що має значення і для нашої граматики, бо він вплинув на сусідні українські говори: Де двох б'єся, третий не мішайся, Галицьке. Три сестри свічку сукало, трьох зілля клало, Чуб. IV 221, Овруцький повіт (III 454).

Така форма з родовим замість назовного відома і в мові білоруській (Карський II ч. 3 ст. 20), але рідко, так само за польським впливом. Це давня форма, бо відома вже в Євангелії Тяпинського 1580 р.: *Двух братов рыболовы*, л. 5.

В західноукраїнських письменників ці польські форми типу *Трьох козаків приїхало* надзвичайно поширені, поширені так, що свій рідний зворот рідко коли й уживається. Напр. у Бирчака, „В.Р.“: Чотирьох узбровних гридників стояло непорушно I 30. Заложить нас п'ятох союзів. 104. Їхало кільканадцятьох їздців II. 137. Було б зголосилося кількох, а може й кільканадцятьох старих дружинників I. 85-86. Зійдеться двох відважних I. 120. У Чайк. Мал.: Зійдеться таких двох жовтодзюбів 19. У Леп. „З ж.“: Приходили кількох військових 49. „Діло“ N 10356: Двох віденських хемиків найшло спосіб продукції еластичного скла, У в'язниці перебуває трьох причасних до вбивства 1934 р. N 182. Липинський: Україна на переломі: На прийомі було двох послів шведських, двох послів Ракочего, трьох послів з Молдавії 54.

Сучасні західноукраїнські письменники, на жаль, уживають цієї польської форми так само дуже часто. А. Лотоць-

кий: „Історичні оповідання“ 1934 р.: Згнуло сімох князенків 28, Їхало двох їздців 61. Б. Лепкий: „Казка про Ксеню“ 1933: А там — дванадцять каменів, на них дванадцятьох мужів, трьох газдів сивих і старих, і трьох ще старших коло них, трьох в повні сил 12.

Як це не дивно, але навіть письменники, емігранти зо Східної України, підо впливом галицької літературної мови стали вживати цієї польської форми. Так, напр., Ю. Липи: „Козаки в Московії“ 1934 р. переповнений цими чужими формами: На березі стояло кількох вантажників 13, Коло костерників спало кількох слуг 108, Двох козаків виймало їжаків з торби 210, Двох було п'яних 115, Ішло трьох попів московських 58, Двох приятелів злягло 116 і т. ін.

Те саме бачимо в мові взагалі тих, що взоруються на галицьку літературну мову. напр. С. Даушков: Було колись, 1936: Вийшло шістьох людей 33.

Про цей польський зворот типу *Трьох козаків приїхало* Потєбня писав що його повстання йому неясне (III. 454). Є. Тимченко пояснює цей зворот препозитивним родовим таких форм, як: *годин дві, корців зо два і т. ін.*; на мій погляд, тут скоріш аналогія до родового атрибуту (прикметникового пояснення): *Приїхало два козаки кінних* спричинило повстання й форми: *Проїхало двох козаків кінних*. Тимченко хоче в цій формі (*Трьох козаків приїхало*) бачити наше самостійне явище, вказуючи на те, що воно в українській мові охопило й жіночий рід, тоді як у мові польській воно відоме тільки в роді чоловічим. Твєдження це дуже сумнівне, — подібних прикладів жіночого роду я зовсім не знаю, а ті, що їх подає Тимченко (Функції генитива 197), сумнівні й до нашої форми не стосуються, бо не замінюють підмета, — це правдиві об'єкти: *Двоїх стареньких душ забив, Загадаю ти трох заздочок, Чотирьох свічок спалила*.

Жива західноукраїнська мова знає ці форми, але рідко, бо знає й форми з підметом назовним; пор. Пісні Головацького II 63: Вийшли ід нему два киевляне, два киевляне, оба міщане. Із західних говорів Тимченко подає такі приклади:

Ой надїхало двох варшав'яків, Де двох спереचाє, третій користає, Прийшло двох вандровних, Нехай Гриць знає, як ся двох кохає, Де ся двох б'є, там третій за калитку бере, Було собі трох братів, Йшло собі трох братів. Драгоманів: Мр. Пр. (Могилівщина): Їх було трьох чоловіка 30.

В Галичині частенько вживають іще числівника *пару* (зам. пара) як підмета; це полонізм. Напр.: До міністерства вступило пару комуністів „Укр. Слово“ N 59 за 1923 р. Стануло пару осіб ів. С. Даушков: Було колись, 1936 р.: Проїшло ще пару хвилин 14. 41, Піднялося з землі пару десятків горобців 30, Це було пару родин 48 і т. ін. В мові літературній: До міністерства вступила пара комуністів, Стала пара осіб і т. ін.

Щоб закінчити цього розділа про числівникового підмета, згадаю ще про атрибута (прикметникове пояснення) його. Як ми бачили, сполучення *три козаки* в реченні: *Три козаки приїхали чи приїхало* — неподільна суцільна одність — це підмет в назовнім відмінку, а коли так, то й його атрибут мусить бути в відмінку назовнім як по *два, три, чотири*, так і по інших числівниках; цю форму завжди сприймаємо як множинну, тому й атрибут мусить бути тільки у множині. Ось через це стародавні пам'ятки звичайно вживають такого атрибута у множині як при формах двоїни, так і по 5, 6 і далі. Отромирова Єван. 1056 р.: Пять же бѣ отъ нихъ бѣи Мт 25² (πέντε ἦσαν ἰσραῖ). Галицька Єв. 1144 р.: Євѣрѣтоста й два бѣсъна Мт 8²⁸. Пересопн. Єв. 1556 р.: Были два должники винни Лк 7⁴¹. Стародубські акти 1690 р.: Викрадено кожовъ шесть заживание (Потебня III 272).

Атрибут у назовному, особливо по *два - три - чотири*, частий і в мові літературній. Квітка: Дев'ять (діточок) здоровенькі край неї потішають її. У Шевченка: Дві тополі високі одна одну хилить і без вітру гойдаються 398. Ой три шляхи широкі до купи зійшлися 299. Два часові розмовляють 301. М. Вовчок, „Твори“ II 1862 р.: Приходять якость судовий два панки 38. Демчук, „Верболози“ 1928: Танцювало два великі кружала 221.

Але з бігом часу родовий множини по числівнику 5, 6 і т. д. потяг за собою й атрибута, чому й повстали форми типу *Приїхало шість козаків гарних* замість давнішої *Приїхали шість козаків гарні*. Пізніш ці форми з 5 6 і далі з родовим атрибутом потягли за собою й форми з *два - три - чотири*. Ол. Потебня це явище знає „не позже, чѣмъ съ XVI в.“ (III 272), а Шахматов — з XIII в. (Синтаксис I 300, але без прикладів). Я знаю ці форми тільки з XVI-го віку, напр. рукописна Литовська Метрика 1524 р. (т. 197 ст. 286): На две земли пустовнихъ. Пересопницька Єв. 1556 р.: Были обое справедливыхъ Лк 2. Полтавські акти 1667 р.: Взято у гумна воловыхъ двѣ колесѣ 96. Потебня правильно твердить, що така форма „располагаеть мысль къ безсубъектности“ (III 454).

Цікаво, що пам'ятки XVI-XVII віків знають такі форми, де номінативний атрибут ще бореться з генетивним, а саме: ближчий до йменника ставиться в родовім, а дальший — у назовнім, напр.: Восмь лапокъ лисьихъ красныхъ (Потебня III 272).

В живій українській мові атрибут у родовім по *два - три - чотири* досить частий. Потебня III 453: Ніхто там не бував, тільки бувало три місяці ясных, три молодці красних, три дівочки красних, пісня. Вродила долина два дубки зелененьких, два майстри удаленьких. Метл.: А в кринички Салтанки, де три терни дрібненьких, два байраки зелененьких, то там спочивали три брати рідненьких 438. Чуб.: Ой зійшли, зійшли два місяці ясных, та й вандрували два товариші красних 96, Зробив дві риби великих і дві малих I 144, Стоїть два салдати кокованих I 294, Було собі два попи здорових і грубих 336.

Але в літературній мові цей родовий ще не частий. Квітка: Винесла два рушники довгих та мудро вишитих, хрест-нахрест покладених. У Шевченка знайшов я цю форму тільки раз: Два трупи невеликих взяв на плечі 120. М. Вовчок, „Твори“ II 1862 р.: Чотири кімнаточки було кругленьких у тім будинкові 32. Головка „Можу“ 1926 р.: На перелазі — дві постаті білих 275. Досвітній, „Гюл-

де¹ 1927: Було трое вершників вартових 51. У С. Даушкова (Було колись, 1936): Мов із під землі виросло двоє озброєних людей 32.

Література. Тямчєвко: Номінатив 29, Функція генетива 194-196. А. Потебня: „Изъ записокъ“ III 260-261, 272-273, 446-456. Э. Андереєвъ: Къ вопросу о безличномъ предложеніи, „РФВ“ 1895 р. т. 34 кв. 3 ст. 143-156. А. Шахматов: Синтаксис I 14, 33, 42-43, 128-131 (§ 139: двочленні неузгоджені речення),

158-159 (§ 177: двочленні узгоджені речення), 298-300 (§ 409: згода числівника зо своїм атрибутом), 292-3, 306-307. О. Курило: Уваги 1925 р. ст. 75-76. Буслєвъ: Историческая грамматика² 1863 р. § 230 ст. 216-218. Н. Грунскій: Очерки I вип. 3 ст. 72, II 50. Е. Истрина: Синтаксическия явленія, 1923 р., ст. 16-29. А. Пешковскій: Синтаксис в научном освещеніи, 1928 р. 220, 500-505. Карскій: Бъло-русьи, 1912 р., т. II ч. 3 ст. 20, 53-57.

Іван Огієнко.

Практичні лекції літературної мови.

Для чергової практичної лекції літературної мови беремо „Легенду про вибір короля“ з V-го розділу поеми: „Мойсей“ Івана Франка, 1905 р. Джерелом І. Франкові послужила Біблія, а саме Книга Суддів IX 8-15.

Легенда про вибір короля.

Зарекліся¹ ви слухати¹ слів²
Про Єговину³ ласку,
Тож, мов дітям безумним, я вам
Розповім⁴ одну кязку.

Як зійшлися¹ колись дерева⁵
На широкім⁶ роздолі.⁷
„Обберімо⁸ собі короля
По своїй⁹ добрій волі.

Щоб¹⁰ і захист нам з нього¹¹, і¹² честь,
І надія, й підмога,
Щоб і пан наш¹³ він був, і слуга,
І¹² метя, і¹² дорoga“.

І сказали одні: Вибирать¹⁴ —
На одні всі ми звані.

Най¹⁵ царіве над нами вовік¹⁶
Отой¹⁷ кедр на Ливані.

І згодилися¹ всі дерева⁵,
Стали кедра багаті¹:
„Ти зійди з¹⁸ своїх гордих висот,
Йди до нас царювати“¹.

І відмовив їм кедр і сказав:
„Ви чогó забажали?
Щоб¹⁰ покинув я сам ради вас
Свої гори і скали“¹⁹?

Щоб¹⁰ покинув я сам ради вас
Блиски сонця й свободу,²⁰
Бувши²¹ вольним²² — пустівся¹ слу-
Збираніні¹⁴ народу²³? [живъ¹

Ви корону мені²⁴ принесли²⁵?
Що мені²⁴ це за шана!
Я й без неї окраса²⁶ землі
І²⁹ корона Ливана“.

І вернулись²⁷ всі дерева⁵,
Стали пальму багаті¹:
„Ти між²⁸ нами ростеш, нам рідня, —
Йди до нас царювати“¹!

¹ Дієслова вакичуються на -ся або на -сь, на -ти, або на -ть, — обидві форми рівновживані; але форми на -ся та -ти — основні. ² Слухати слів, пісень, кавок і т. ін. ³ Кажемо Єговя (за гебрійським Jehovah) але Єговин. ⁴ Завжди пишемо раз-, а не рас. ⁵ Від „дерево“ множина дерева, рідше — деревя. ⁶ Маємо дві рівновживані форми: давніша — на широкім, і молодша — на широкому. ⁷ Не кажіть по-місцевому: на роздоллю; пишемо й кажемо: роздолля, а не: роздоля. ⁸ Маємо дві рівновживані форми: частішу — обберімо, і рідшу — обберім. ⁹ Не кажіть: своїй. ¹⁰ Не кажіть: щоби, а тільки: щоб. ¹¹ З нього, а не: з него. ¹² Коли і повторюється, то частіш уживаємо і, а не ѝ і по голосних. ¹³ „Щоб і пан нам він був“ — це правильна українська форма; рідше: щоб і паном нашим він був. ¹⁴ Новий український правопис запровадив етимологічні форми: вибирати, випирати й умирати, хоч живі народні сх.-укр. форми знають

і, а не ѝ. ¹⁵ Кажемо: нехай, рідше: хай, а „най“ — це місцеве. ¹⁶ Звичайно кажемо: повік. ¹⁷ Той, та, те, чи отой, ота, оте — грає в нас ролю члена; уживайте його частіш, див. „Рідне Слово“ II завдання 315. ¹⁸ В літературній мові прийнято перед словом, що починається з с, з, ч, ш, писати з, не зо чи зі. ¹⁹ Тепер частіш кажемо: скєі. ²⁰ Не кажіть: свобода, а тільки: свобода. ²¹ Бувши, а не будучи, див. моя „Сучасна українська літературна мова“ 1925 р. ст. 22-24. ²² Тепер звичайно кажемо: вільний. ²³ Прийнято кавати: народ, народу, а не: нарід, народу. ²⁴ Не кажіть: мєві. ²⁵ Літературне: привєсля, -слб.-слй. ²⁶ Я окраса землі, а не спольська: я окрасою землі. ²⁷ Звичайно форма вернуться, рідше — вернути. ²⁸ Не пишть: межи, а тільки: між.

І²⁹ сказала їм пальма: „Браті,
Що це³⁰ вас закортіло?
Царювати¹ й порядки робить,¹ —
Це моє хіба³¹ діло³²?

Щоб¹⁰ між²⁸ вами порядки робить,³ —
Чи ж я кінуги в сілі
Свої цвіти³³ пахуші та свії
Плід — солодкі дактілі?

Мало б сонце даремно мій сок³⁴
Вигрівати щодніни?
Мого плоду³⁵ даремно шукать¹
Око звіра й людини³⁶?

Хай¹⁵ царює, хто хоче, у вас, —
Я на троні не сяду.
Я волію всім давать¹ свою³⁷ тіль, —
І поживу, й розраду“.

І погнулися¹ всі дерева⁵
Під думками³⁸ важкими,³⁹
Що не хоче ні пальма, ні кедр
Царювати над ними.

„Нумо⁴⁰ рожу благаты! Та вона
Всьому⁴¹ світові гожа,
Без корони — царюця²⁶ ростин,
Приподобниця Бџа.

Нумо⁴⁰ дуба благаты! Та дуб
Мов хазяїн⁴² багатий,⁴²
Своїм³⁷ гіллям, корінням і пнем,
Жолудьми все занятий.

Нум⁴⁰ березу благаты! Та вона
Панна в білому⁶ шовку,⁴³
Розпуска свої коси буйні,
Тяжко³⁹ хилить голівку“.

І сказав хтось неначе на жарт
Оте¹⁷ слово діточе⁴⁴:
„Ще хіба³¹ би⁴⁵ терна⁴⁶ нам просить, —
Може терен⁴⁶ захоче“...

І підхопили⁴⁷ всі дерева⁵
Це устами одними,
І взялися просити терна,⁴⁶
Щоб¹⁰ царем¹³ був над ними.

Мовив терен: „Це добре вам хтось
Підповів таку раду, —
Я на вашім⁶ престолі як стій⁴⁸
Без ваганья⁴⁹ засяду.

Я ні станом високій, як кедр,
Ні як пальма вродливий,
І не буду⁵⁰ як дуб самолюб,
Як береза тужливий.

Здобуватиму⁵¹ поле для вас,
Хоч самому не треба,
І стелитися буду⁵¹ вниз,
Ви ж буйайте до неба.

Боронитиму⁵¹ вступу⁵² до вас
Спичевими шпичками,
І скрашатиму⁵¹ всі пущирі
Молочними⁵³ квітками^{33, 38}.

І служитиму⁵¹ зайцю⁵⁴ гніздом,
Пристановищем птахи,
Щоб¹⁰ росли ви все краще, а я
Буду гинуть⁵¹ на шляху⁴³.

кү, на шляху, в бору, в гаю. ⁴⁴ Діточий — це місцеве слово, літературне тільки; дитячий. ⁴⁵ Частку *би* пишемо тільки по приголосній, а по голосній тільки *б*: хіба б, а не: хіба би. ⁴⁶ Літературне: терен, в терну. терна. ⁴⁷ Літературне тільки: підхопити, підхопили. ⁴⁸ Як стій — місцева форма, в літературі рідка, звичайно кажемо: негайно, зараз, миттю. ⁴⁹ Слова на -ання мають наголос на тім складі, що й у дійсненнику: вагати́ся, писати́, прохати́ — вага́ння, писа́ння, проха́ння й т. ін. ⁵⁰ Кажіть: бу́ла, було́, булі́, бу́ду, а не: була́, було́, булі́, буду́. ⁵¹ Маємо дві рівновживані форми: здобувати́му — здобува́ти буду́, стелитися́ буду́ — стелити́муся (а не: стелити́сяму). ⁵² Боронити́му в родовим (боронити́му вступу) — це по-оівам: по-літературному „боронити“ во знахідним: боронити́ народ, мову, вступ, ⁵³ Треба: молочними. ⁵⁴ Маємо дві форми: старішу: зайцю́, і молодшу: зайце́ві, тепер форми на -ві (не: -ви!) частіші.

Повторення. Добре перечитайте й передумайте всі пояснення до цього віршу, а тепер перевірте себе так.

1. Подвійні форми в нашій мові: -ся — -сь, -ти — ть 1, на широком — на широкому б, оббе-

²⁹ В мові ритмічній допускається *і* замість *и*.
³⁰ Франко писав: се. ³¹ Хіба — це „чи“, хіба — помилка; розвіняйте це! ³² Місцевого діло літературна мова не вживає. ³³ Літературне частіш: квіткі. ³⁴ Літературне: сік. ³⁵ Запам'ятайте: до столу, до плоду, але: до стола́, до плода́. ³⁶ Не кажіть по-місцевому: людина́, мужчина́, але: людина́, мужчина́. ³⁷ Кажемо: своєю́, свої́м, а не: своєю, своїм. ³⁸ Слова ж. р на -ка у множині мають наголос на кінцевому складі: думкі́, книжкі́, качкі́ і т. д., таксамо: думка́ми, книжка́м, качка́х і т. ін. ³⁹ Двоскладові прикметники на -кий мають наголос на кінці: важкі́й, гіркі́й, тяжкі́й і т. ін., але прислівник від них: важко́, тяжко́, гірко́; так само: шіроко́, глибоко́, високо́, сумно́ і т. ін. ⁴⁰ Частка „нумо“, „нум“, „нуге“ — для підсилення приказового способу. ⁴¹ Кажемо: всьому́, але по прийменниках всьому́: на всьому́. ⁴² Пишемо й говоримо: хазяїн, багатий, гарячий, манастир. — Не пишть тут *о!* ⁴³ По-літературному родовий: шовку́, шляху́, бору́, гаю́ і т. ін., але місцевий: в шов-

рімо — обберім 8, і — й 12. 29, здобуватиму — буду здобувати 51, зайцю — зайцеві 53.

2. Наголос. По-літературному кажемо так: Єгова 3, всі дерева 5, своїй 9, свєбѡда 20, народ 23, мєні 24, привєслї 25, діло 32, плѡду — плѡдѡ 35, людїна 36, свою 37, думкї 38, важкїй — важко 39, глїбѡкїй — глїбоко 39, всьѡму — по всьѡму 41, в шѡву — в шѡву 43, тєрен — тєрєну 46, підкопїли 47, слова на -ання 49, бѡду 50, молѡчнїми 53.

3. Складня: Бувши — будучи 21, члєв 17, Пан нам вїн буз 13, Я окраса землї 26, нумо 40.

4. Уживання відмінків: Слухати слів 2, Пан нам вїн був 13, Я окраса землї 26, боронити мову 52.

5. Місцеві слова й форми. Не кажїть так: на роздѡло 7, Єгова 3, своїй 9, щѡби 10, з нєго 11, най 15, аї 18, свѡбѡда 20, нѡрд 23, мєні 24, мєжи 28, діло 32, людїна 36, свою 37, дїтѡчий 44, хїба бї 45, підѡпили 47, бѡду 50, зайцевї 53.

6. Архаїзми: вольний 22, мєжи 28, се 30, щѡби 10, зайцевї 53.

7. Полонїзми: Єгова 3, Я окрасою землї 26.

8. Русизми: щѡби 10.

9. Правопис: Пишемо тїльки так: раз- 4, щѡб 10, з ньѡго 11, хїба — хїба 31, хавлїя 42, багатїй 42.

Іван Огієнко.

Бойківська топо- й ономастика.

5. Старий Самбір.

I. Інші відмінки: Старого Самборѡ, в Старім Самборї. Старше поколїння зве осєлю Старе Місто, бо якийсь час до 1901 р. звалось так урядово містечко. Давнїш звалось так, як тепер, а в най-давнїших часах Самбір. Місто знанє вже в XII в. Коли його знищили татари (1241 р.), деякі мешканці оснували Новий Самбір на місці села Погонич (теперїшній Самбір). Грамоти часто згадують цю місцевість. Є й кїлька наукових праць про старий Самбір і околицю, напр. Добрянського, Стжелецкої та ін. Назву пояснюють рїзно. М. і. в й пояснення, що тут колись були „самї бори“, цєбто великі ліси. Частини містечка: Смільниця, Під Мурѡванков (б. корчма заїздна), коло св. Миколая (каплїця), На болѡню, Долїшня й Горїшня Посѡда, Посѡдка, Затїль, За валѡми, Повалище, Замчїще, Місто (риннок), На потѡці, Вїльхи, На торѡвици, Коло млина, Під окописком (жидівське кладовище). Поодинокї доми й дворища: Мурѡванка, Кнаверївка, Вагнерївка, на Лѡмовїм, на смїтїю, шляхтуз, стара пошта і ін.

II. Від полудня: Окѡписко (-ще), Лаз (або й Лазї), Шпїльлаз. Від сходу: За водѡв, Лѡзи, Під гатєв. Від півночі: Болѡне (Оболѡне), Млинїще, Під Смільницєв. Від заходу: Верх (гора з лісом; звуть її на мапках Янкїв верх, одначе тепер прикметник між людьми неживаний), Королїв (ї Корольѡве), Острогїрка, Кожїсіта, Півперечкї, на Ксєнжѡвїм, Клин, Перекїп, Рѡбань (лісок), Сабїчїв, Римське.

III. Води: Днїстєр або Вѡда, 'Ярок, Пѡтїк, Яблїнка, Лїнїнка, Перекїп.

IV. Назвища мїщан і передмїщан: Бандѡра, Білич, Бѡрщик, Бішяк (Бушѡк), Вѡвчик, Вѡзняк, Гаврїляк, Грїник, Грїцєйко, Гѡур, Демкѡвич, Дємчѡр, Дємкїв, Зѡчко, Зиблїкєвич, Кїнчик, Климѡвич, Кархѡт, Кѡхар, Кѡприч, Кутельмах, Лѡор, Лисєйко, Мѡмчин, Мїлікєвич (рїд недавно вимєр), Прѡкоп, Рїмєць, Рѡвдич, Саварїн, Сенєта, Сигєрич, Скипакєвич, Сорѡка, Сольчѡник, Суп, Терєбѡх, Тлѡустѡ (-сьцьѡ), Федѡрѡвич, Фєренц, Фємяк, Фѡгель (Фѡглик). Цар, Шємердѡк, Яц, Яцїшин, Ярєма, Грєчук та ін. До того кїлька шляхецьких: Борєцький, Волосянський, Головєцький, Глїнкѡвський (недавно вимєр рїд), Лѡмнїцький (теж), Лїнїнський, Пиняньський, Тисѡвський, Тѡчїнський, Тѡрчиновський, Добрянський.

Прозвання: Балагѡра, Бѡрик, Басѡйко, Вѡлий, Галябѡ (баба), Гавѡсь, Гагїй, Гуцкѡ, Душний, Капшѡк (торба, котїлася з горба), Кліпавець, Мѡрцин, Мєтрицький, Мїсѡра, Мокрїняк, Парѡда, Пуш, Сїрко Смак, Скрїлич, Стасєчко, Спасїтель, Тлѡустѡ, Фурдїга, Пѡпїк. У Стжелецкої згадується про неїснуючу вже назву Коцѡубєй, чи Кочубєй.

Польські мїщани: Белткєвїч, Вітєщак, Добрѡцкі (Мїколѡйцю, Сѡрнюк), Запѡльські (вже нема), Журѡвскї Ко(у)чѡвѡра, Коцєльські, Коцѡрек, Лѡхѡвїч, Мѡтилєвїч, Павєлко, Перѡцкі (Пѡпїк, Замчїсти), Пєкєлко (Шпїцак), Пїх, Станєцкі (нема вже), Терєшкєвїч, Трубкавїч, (у бусовиськїм Пом'янику в вже Trawkiewicz), Хробачїнські, Щєпаньскї, Маркєвїч. Назви де-

які — як бачимо — сполячені. Було й кілька німецьких: Газель. Лянгенфельд, Прайзнер, Фаснакт, Фельдман, одначе вимерли або вимандрували недавно.

Інші відомості: Церкву нову посвячено 1836 р. на місці давньої з 1303 р. Коло церкви й на Затилю видко ще оборонні вали й рови („за валами“). Є ще й останки мурів із замку, що був — як кажуть — королеви Бони (Повалище,

Замчище), підземні хідники та пивниці з брамами. Є й відомості, де знаходилися міські брами. Під Смільницею останки руїн давнього монастиря Василянок. Костьол новий. Удержалася традиція козаків-ревстровиків. Є й цікаві останки звичаїв середньовічної цехової організації.

Дрогобич

Д. Сольчаник.

ЖИТТЯ СЛІВ.

О.

Обід (об-їд, об-їд-а-ти) визначало на початку взагалі їду. Перша їда — снідання (сн-їд-а-ти) — легка їда раннім ранком. Друга їда, найбільша (об-їдатися) — обід; пор. іще „Обідня“ — Літургія, що кінчилася десь коло цього часу. Третя їда — в південь, „полуднати“; їда ввечері — вечеря, вечєрати. Пізніш час їди дуже змінився.

Образ (об-раз, корінь *раз* із *різ* (а:і), різ-ати, — початково те, що вирізане. Так само *раз* — одна риска, зроблена чимсь гострим, звідси числівник *раз*. Раз і ти, враж а ти звідси ж, — позоставляти на чім слід, дошкулювати.

Обрус. Вдавнину частіш було *оѡръсьє*, дуже рідко — *оѡръсь*. Убрус вдавнину — це хустка, кусок полотна або рушник, а в нас тепер — „кусок полотна на стіл“, цебто настільник.

Обшир, а власне — обшар походить від давньонімецького *oberschar*, (теперішнє *Überschar*), що визначав викорчоване поле, лишок поза призначеним на осаді (*über* — понад, *scheeren* — обтинати); потім — просторинь, територія. Скоро це слово прив'язано до свого „обширний, широкий“ і воно стало ніби своїм. Академічний правопис наказує писати „обшир“, хоч правильніш було б етимологічне „обшар“. В українській мові не часте, зайшло з польського. Словник Б. Грінченка подав тільки форму „обшар“.

Оглашеними встаровину звано людей, що готувалися до хрищення. Приймали їх до церкви не відразу, оглашення часом розтяглося до двох літ. Оглашених змушувано зодягати воло-

сяниці й ходити з закритим обличчям. Навіть оглашенні другого ступеня мусіли покидати церкву, коли диякон їм наказував: „Оглашенні, ізидіте“. Через це потроху вироблялося й згїрдливе ставлення до оглашених. З бігом віків церква забула оглашених, бо всі стали християнами, християчися зараз по народженні. Але виголос на Літургії: „Оглашенні, ізидіте“ позостався, і власне він породив погляд на людей, яким не місце в церкві. Звідси й повстало українське значення „оглашеного“ — дурний: Відчепися, оглашений. Стороженко. „Марко Проклятий“: Може ти, оглашений, і дитину її задавив 35, Крутяться, як оглашенні 167.

Одинадцять і т. ін. повстало з одинна-дцять, цебто з одинна-десять. З бігом часу кінцева частина цих зложених числівників „десять“ сильно змінилася: -дцять, -цять, -йцять і т. ін. В літературній нашій мові прийнято писати її тільки -дцять.

Одчайдух — часте в західньоукраїнських говорах і письменстві. Первісне значення слова заступається його невідповідним теперішнім писанням: очайдух; треба писати етимологічно: „одчайдух, одчайдушний“, цебто той, хто „відчаявся“ (стратив) духа, стратив надію. Давнє „чаяти“ — ждати, чекати, сподіватися, мати надію; пор. відчай, одчай. Пор. іще галицьке „нечайно“ — несподівано. Слово давнє, бо початкове *од* (*от*) не встигло змінитися на *від*. З бігом часу „одчайдух“ змінилося в живій вимові на „очайдух“, „очайдух“, але літературна мова знав тільки „одчайдух“.

Оковита — часто вживане в нас сло-

во, походить із латинського *aqua vitae*, „вода життя“, цебто горілка. Чуже походження слова давно забулося, й „оковита“ часто вживається навіть як прикметник до горілки, ніби як ліпший її гатунок. Напр., Думи: Благослови мені оковитої горілки напиться 105. Але часом уживається й речівниково: Три кварта не простої горілки, оковити узяла 155. Те саме і в мові польській: *okowita*. Слово, здається, семінарського походження.

Олівець свою назву одержав від того, що вдавнину його робили з олова (оловець > олівець), бо олово позоставляє сліди на папері чи на чому іншому. Уживання олівців відоме було ще давнім грекам. З XI-го віку дуже шириться вживання олов'яних паличок, як олівців. Перші олівці були просто олов'яна паличка, і тільки з XI-го віку стають відомі олівці, оправлені в дерево. З того ж часу стали появлятися й олівці з графіту, що давали добрий чорний слід при писанні, — вони ступнево скоро виперли з ужиття олівці олов'яні, але назва „олівець“ позосталася в нас і до сьогодні й за новими графітними олівцями.

П.

Па- це стародавній префікс (приставка), добре відомий у нашій мові; визначає він другорядність, висновок, виник, потім. Приставку *па-* маємо в словах: пабородки, павідь, павіко, паволоч, паворожка, пагілля, пагін, пагуба, паділ, пасинок, паробок і т. п., — наголос падає все на цю приставку.

Паганій походить від латинського *paganus* і перше визначало мешканця *пага* (*pagus* — село), селяка. А тому, що християнство ширилося напочатку головню по містах, а села (*pagi*) довго були ще неохрищені, то слово *paganus* (мешканець *пага*), паганій стало визначати взагалі неохрищеного, нехриста. І нарешті, через погордливий погляд на неохрищених, паганів, повстало дальше значення: злий, недобрий. Костянтин Порфіророджений твердить у половині X віку, що слов'яни нехрищених звуть паганіми; і певне це так було, бо вже найперші слов'янські пам'ятки X-XI ві-

ків широко знають це слово головню в значенні язичник (неохрищений), чужинець, а часом і в значенні невихований, грубий. В Україні звичайна вимова тільки паганій (рос. *поганый*), але літературний правопис вимагає писати поганій.

Падолист див календар.

Пай — східне слово, тюркське пай — частина, доля.

Пакість — це робити „навпаки“, не так, як бажано. Пор. опако — навідворіт, ц. сл. пакы.

Паморока дуже цікаве слово; в нім *ла-* приставка (див. про неї вище), а *морочка* — повноголосна форма від давнього *мрака*. Слово одного кореня й одного значення з „меркнути“ — темніти, тратити світло. Це праслово, а корінь його добре відомий і в інших старих мовах, напр. санскритське *mrkás* — затміння, литовське *merkti* — прижмурити очі. Давнє значення слова „паморока“ те саме, що й старослов'янського *mrakъ*: тьма, темнота, туман. В західноукраїнських говорах іще й тепер існує слово „паморока“ — туман; Словник Б. Грінченка подає „паморока“ як мряка з Кременчуцького повіту. Друге значення слова „паморока“ повстало від першого: затміння взагалі, затміння голови, затуманення, втрата притомності, обморок (об-морок). У першій, а особливо в другій значенні слово надзвичайно розгалужене в українській мові, напр.: морока, мрака (неправильно пишуть часом мряка, бож -оро- може дати тільки -ра-), мброк, морочити, морочливий, морочний, паморочний, запаморочити і ін. Часто вживається тільки в множині: мряки (тумани) залягли, мряки йдуть, мороки беруть — тратити пам'ять або притомність. Дуже частий і поширений вираз „не забивай памороків“ треба розуміти так, як і кілля забивати, — не забивай памороків (туману, темноти) в мою голову. В Придніпрянщині слово „памороки“ часом неправильно розуміють як „пам'ять“. В західноукраїнських говорах слово „паморока“ ще й тепер живе й визначає обморок, непритомність, напр. черновецький „Час“ ч. 1917. за 13 грудня 1932 р. пише: „Припадок памороки

в маршала Авереску“, „На останці він перестав промовляти, впавши в памороки“. А ось іще приклад, що показує перше значення слова „паморочний“ як пасмурний, похмурний: „Того же лѣта бѣше паморочно зѣло и дождевно вельми и поводь всюду“ („Древній Лѣтописець“, видання 1774 року, під 1407 роком). Словник М. Уманця й А(деської) Спілки 1898 р, IV 59 рос. „сознаніє“ перекладає словом „памороки“; за ним те саме повторює й академічний „Словник правничої мови“ 1926 р. ст. 187. Це зовсім неправильне пояснення, бо „памороки“ ніколи не визначають „притомність“. Видно, частий вираз: „Забити памороки“ (а Уманець подає ще підозріле: „Одбило йому памороки“) дав привід до неправдивого зроауміння, ніби памороки — то притомність.

Пан — слово, надзвичайно поширене в нашій мові, пор.: пан, панський, паненя, панщина, панство, пані, панич, панна, панночка, панувати, панькатися і т. ін. Слово поширене тільки в західнослов'янських мовах, говірково знане й мові російській (напр. панья, панской товар). Походження слова остаточно не встановлено. Панує думка, що слово „пан“ повстало через скорочення слова „жупан“, як у російським із „государ“ повстало „судар“: жупан — жпан — пан. Слово східного походження, чи не аварсько-болгарського, — „жупаном“ звався ханський урядник, пізніш взагалі владика якоїсь більшої чи меншої країни (жупи). При розкопках ув Абобі знайдено колони болгарського князя-хана Омортага (813-832 р.), а на них він зветь „жупаном“. Пізніш слово „жупан“ поширилось серед західних слов'ян, де й знало скорочення на „пан“. Слово „пан“ відоме по наших пам'ятках із XIV-го віку, відоме дуже часто й у різних формах (пан, пані, панський), а це говорить про те, що слово це мусіло повстати в нас іще задовго до XIV в. Слово „пан“ напочатку стосувалося тільки до великих владик, а пізніш воно ступнево опускалось все нижче, аж поки не стало словом загальним. Ця доля слова „пан“ зовсім однакова з долею грецького Κύριος, ц.-сл. Господь та старого „госпо-

дин“, — спочатку це були означення голвно Бога, пізніш владик, далі всіх тих, що мали рабів, а врешті ми так стали звати з чемности один одного. — Зазначу ще, що дехто з учених, напр. Г. Ільїнський та інші, обстоюють споконвічно-слов'янський характер слова „жупан“, — що це слово загальне індоєвропейське, а з нього повстало „пан“. — Одного пня з „пан“ повстало й чеське рапоš, польське raposza — паж, або й слуга-шляхтич у великого пана, потім стало визначати бундючність, пиху; звідсі пішли наші паношитися, розпаношитися.

Панáма. По закінченні Суецького каналу повстала думка прокопати Панамський канал і тим з'єднати океани Атлантицький із Тихим. Головний будівничий Ferdinand de Lesseps зробив 1879-1880 р.р. недобрі обрахунки, чому року 1888-го вся справа впала. Виявилися й великі надужиття: підкуплені були 300 послів, преса, навіть міністри. З того часу ця голосна „Панама“ стала назвою всякого великого грошового обману.

Панібрат, бути з ким за панібрата. Повстало з польського panie bracie, за pan brat.

Паношитися див. пан.

Пантелик. Вираз „збити з пантелику“ дуже частий у нашій мові, в розумінні заплутатися, втратити вміння; слово відоме й мовам російській та білоруській. Повстання слова маловияснене. Корш уважав його за слово східного походження; пор. пãнд — хитрість, засіб, мистецтво, а -лік суфікс абстрактних іменників.

Папáха — східне слово; пор. черкеське па — шапка, тюркське папах — хутрова шапка.

Папір, папіровий, папірня, папірник. Вдавнину писали на т. зв папірусі (грецьке *páπyρoς*), — рослина, що розводилася в Єгипті на берегах Нілу, а з неї виклеювали листки чи звої до писання. Папірус панував в Європі аж до XII-XIII століття, і тільки з того часу виправ його новий матеріал до писання, що вироблювався зо шмат. Цей новий матеріал затримав стару назву, — його зведемо анімедька папір (Papier), папéру.

Звідси походить і папіроса жін. роду (форма східньоукраїнська й літературна).

Папобма — стародавнє наше слово, визначало покривало, ковдра, відоме й іншим слов'янським мовам, напр. російській, словінській, хорватській, чеській. Походить із середньогрецького *πάπλωμα* — покривало.

Папуша, звичайно в виразі: „папуша тютюну“ — жменя тютюнових листків. Слово повстало з румунського *pașița* пучок. Слово відоме й мові російській.

Паробок, це: па-роб-ок. Давнє слово *paбъ* уже в Супрасльськiм рукопису XI віку відоме в формі *paбъ*; з XII в. відоме й *paрскъкъ*, яко молодий слуга. Стара приставка па- добре в нас відома.

Партач початково визначало того, хто не був у цеху чи в цеховiм братствi. Але більшість робітництва належала до цеху, — поза цехом лишалися тільки нездари, що робили будь-як. Ось цих нецехових і звано „партачами“, від німецького *parteiisch* (з лат. *partes*) через польське *partacz*. Звідси партачтво, партачити — робити будь-як, псувати.

Пас повстало з пояс, з польського (в мові польській *oja* частенько стягується в *a*). Пор. сваволя (із свояволя).

Пасіка, па-сіка, праслово. Спочатку це була вирубана в лісі прогалявина, загороджена; пізніш на таких містах розводили бджіл. Взагалі бджільництво довго провадилось тільки в лісі, на таких просіках чи „пасіках“, а пізніш стали його вести й по інших містах.

Паскудний, па-скудний. Слово відоме з найдавнішого часу, й перш визначало: бідний, немаючий, а це значення вкінці допровадило й до сучасного, — брудний, морально нечистий. Відоме багатьом слов'янським мовам. У нас іще мавмо: паскуда, паскудити.

Патеридя — посох, палка архіерейська, від гр. *πατερικός* (пор. лат. *pater*), новогр. *πατερικόα* — посох духовних осіб.

Пашека, з па-шока, див. па-, звідси пашекувати, пашекуватий, пашекування й т. ін. Значення „пашекуватий“: хто часто шоку розкривав, багато говорить.

Певний повстало від давнього „пова-ти“ (уповати) — надіятися, довіряти, покладатися. „Певний“ той, на кого можна

надіятися, довіритися. Дуже поширене в нас слово: певність, у-запевняти.

Пекло з бігом віків пережило цікаву історію. До XVI-го віку по пам'ятках звичайно мавмо форму „пеколь“ (*пекълъ*, *пкълъ*, *пиколъ*), цебто чоловічого роду, а визначало „смола“. Слово повстало з гр. *πίσσα*, лат. *rix* — смола, звідси старонімецьке *resch*, литовське *rikkis*. Було в нас іще давнє слово „пекольница“ — пекарня, а воно вказує, що давнє „пеколь“ визначало й місце, де горіло, або де горіла смола. Певнє, з дуже давнього часу „пеколь“ стало визначати й ад, хоч давні наші пам'ятки не занотували цього, — вони знають тільки „пеколь“ — смола. Цікаво, що в греків, німців і ін. слово, що визначає смолу, разом із тим визначає й ад. В XVI в. в Україні панує вже форма нова — ніякого роду „пекло“ (повстала, певнє, з форми *пкклъ* через хомонічну заміну кінцевого *ъ* на *o*, пор. Петро, Павло з Петръ, Павлъ і т. ін.). В Крехівськiм Апостолі 1560-х років ц. сл. *адъ* перекладається вже словом „пекло“. Як ад, слово „пекло“ відоме тепер майже всім слов'янським народам. Первісне значення пекла, як смола, сильно відбилосся на українським уявленні пекла-аду, що все в'яжеться зо смолою. Пор. звичайні в нас народні вирази: „будеш горіти в смолі“ (= в пеклі).

Пергамен — добре вироблена шкура, що на ній вдавнину, до появилення паперу, писали книжки чи акти. Назву свою отримав від малоазійського міста Пергама (*Pergamos*). де цей матеріал виробляли в великих розмірах. Пліній розповідає про повстання пергамену таку легенду. Фараон Птоломей, щоб убити розвій Пергамської бібліотеки, що стала конкурувати зо славною його бібліотекою Олександрійською, заборонив в II віці перед Христом вивозити з Єгипту пергамен. Тоді в Пергамі, за царя Євмена II (197-158 перед Христом) стали виробляти матеріал до писання зо шкур, що широко пішов по Європі й від міста Пергаму отримав назву пергамен. Пергамен панував, як матеріал до писання, аж до кінця XIV віку.

Перелюб. По багатьох українських го-

ворах знане дієслово „перелюбіти“ — відбити в кого кохану дівчину чи коханого чоловіка. Напр. Словник Б. Грінченка III 125 подає з Харківщини: Вона мого хлопця перелюбила. У „Ілько Лепей“ В. Гренджи-Донського (Закарпаття) читаємо на ст. 95: Його дівчину перелюбив жонатий Юрко. Ось від цього „перелюбити“ й повстали наші: перелюб, перелюбець, перелюбки, перелюбний, перелюбник, перелюбниця, перелюбство. — їх створив головню П. Куліш у своїх перекладах Св. Письма.

Перо. Встаровину писали каламом (див. каламар), але пізніш, коли запанував пергамен, а потім папір, стали писати й пером — гусиним чи іншим. Пера такого вживано аж до XIX віку, коли появи-

лися сталеві пера (пор. польське stałówka), але й за цими сталевими позосталась стара назва — перо. Пор. стріляти, чорнило.

Пивни́ця зпочатку служила тільки для переховування питва (не конче пива) при багатих домах. Пізніш й бідаки стали робити собі погребі для переховування картоплі й інших речей, але назва зісталася „панська“ — пивни́ця. У східноукраїнських говорах слово не знане, там — погреб.

Пилип — це назва зайця (пор. Михайло — медвідь, Василь — кіт і т. ін.). „Вирвався як Пилип (пилип, завць) з конопель“ — вирвався як завць на свою біду.

Словничок Закарпатського говору.

Подаю тут коротенького Словничка слів с. Івашковиця, Іршавської округи на Закарпатті.

Апдека — осьдечки, осьде,	Го — його	Ді́тіти — скінчити
Ачей — може, та вжеш.	Гу́сли, гу́сєлка — скрипка	Є́дєв — один
Айн — так, еге ж.	Горі́ — на верху	Є́перка — шовковиця (дерево)
Ба́нда — музика (оркестра).	Гра́ти — танцювати	Жа́чко — хисет, гамашець на тютюн
Ба́новати — жаліти, шкодувати.	Га́рдо — гордо, пишно	Жа́льбо́к — жаль, сум
Ба́но́сть — жаль.	Гу́чати — дзюрчати, шуміти	Жу́ра — смуток
Ба́сорка́ня — відьма.	Гру́но́к — горбок	Же́боловка — носова хусти́нка
Бе́тяр — пройди́світ.	Гу́сті — грати (музика)	За́лучє́ний — заручений
Бе́тярчу́к — пройди́світ	Гу́нцут — пройди́світ	За́дарьмо — дурно, даром
Ба́ршу́я — бархат	Го́йка́ти — кричати	За́дарь — дурно, даром
Бре́хач — брехун	Гі́нде — он та́м, о́нде, о́ндечки	За́кидь — доки
Ба́ря́стий — смушевий	Ге́ртка́ — сухо́ти, туберкульоза	За́то — тому
Бе́рвіно́к — барвінок	Ге́в — сюди	За́ганя́ти — посилати
Бі́рив, -ка — староста, -тиха	Га́здова́ти — господарюва́ти	За́вола́ти — закликати
Бо́житися — вінчатися	Гре́йца́р — крейца́р	За́вмий — хо́ одний
Бро́ст — бруньки на деревах	Га́ті — штани	За́кім — доки
Бовч — ставок	Гро́ф — граф	За́то́ — міра (4 літри)
Бу́ритися — наступає буря	Гро́цький — графський	І — її
Ва́рош — місто	Го́мби́ця — гудзик	Ка́тув — вояк, військо
Ва́ріська — мійська	Гве́р — рушниця	Кой при́деш — коли (прийдеш)
Ва́ндрова́ти — мандрувати	Дя́ка охота, ба́жання	Ке́дь би — коли б
Вбі́сьме — щоб ми, аби ми	До́брї — добре	Кише́лісті — рябі
В'є́дно — разом	Ді́дик — дідусь	Коси́ця — квітки
Вбі́ — щоб, аби	Да́рьмо — дурно, даром	К апа́та — уха́ста, каплауха
В я́чок — вояк, жовнір	Ду́рмати — стукати	Когу́т — півень
Вші́тко — все	Дуткі́ — гроші	Ка́вка — галка
Во́лки — волики	Ді́ок — гора покрита лісом (діл)	Коструба́тий — розтріпаний
Ви́гав — дівоче плаття (для дитей та підлітків)	До́ста — досить	Коло́пні — коноплі
Ви́дитися — здаватися	Ді́чка — груша	Кама́ра́т — приятель
Ви́шній — горішній	Дра́чка — шипшина, дика троянда	Клино́к — кілок у стіні
Вся́ди — скрізь	Д го́рі — до гори	Клинці́ — двяхи, цвяшки
Во́зір — вікно	До́дівчити — доді́вувати	Ку́ртий — короткий
Ви́хор — вітер	Дя́ла́говати — насміхатися, глузувати	Ка́ртяті — грати в карти
Га́дати — думати	До́льки — доленька	Каба́т — пальто
Га́ньбі́тися — соромитися	До́мів — додому	Каті́нята — штанці
Го́шитися — нахваля́тися, грозу́тися	Да́где — десь	Комо́ни́ця — лю́деря
Га́д — гадюка	До́вжа́нка — глечик	Ку́ргаз — лічниця, шпиталь
		Кураго́в — хоругва

Кост — харчі, страва
кошўля (рідко) — сорочка
Клебань — бриль
Колєяки — короткі штани до колєн із застьошкою модерне)
Кобдош — жєбрак, старець

Кимак — вулик
Капўра — хвїртка
Кистемєн — чорна хустка на голу
Лем — лише, тїльки
Личїти — лічити, рахувати

Лєгнєв — парубок, юнак
Лїти — лїяти
Лєдїч — лодар
Лачї — лягти (Кїнець буде).
Іж. Мих. Кириченко.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

Словник мови „Кобзаря“.

Побратися, а не віддатися. У двох ягнята пасли, а потім побрались 229.

Позаторік — два роки тому. Твою долю позаторік знала 39.

Повичати чого, а не позичати. Пшо-на позичати 402.

Покєпкувати з кого, а не над ким. З вороженьків покєпкую 50.

Поки, або: „поки не“. Нехай він лютує, поки сам загине 9. Буду любить, поки не загину 129.

Покрай вулиць поспїшали 173.

Полєчу 164, а не полєчу.

Полїчити — порахувати. Полїчили, що достали 32.

Полум'я, а не поломїнь. Руки грїла на самїм полумї 227.

Помїж бур'янами 70.

Помолитись за кого. Помолись за мене Богу 499.

Понад шляхом 21. Понадо мною 521.

Понаддїпрянські села 528.

Понєдужати за ким. Дївчата аж понєдужали за ним 372.

Попїд гаєм 23.

Попо-: поповчити 474, попомїряв 22, попомуштрую 440.

Попросити чого. Талану того попросиш та тїєї долї 931.

Попрощатись, а не попрощатись. Попрощалась з цїганами 288.

Порвати це роздєрти, знищити, а не схопити. Кайдани порвите 270.

Посєред лїсу 217.

Посїдати, а не посядати. Посїдали 128.

Послати, а не післати. За рушниками посласть 491.

Послухати кого-чого. Послухав моря 43.

Посміятися з кого-чого, а не над ким-чим. Ми з тебе посміялись 246.

Потїм, а не відтак. У двох ягнята пасли, а потїм побрались 229.

Потопати, а не потапати. Потопали 204.

Потоптати, а не подоптати. Потоптав 566.

Потроху, а не потроха. Потрїху дїти виростають 455.

Потурати кому-чому. Грїхам великим потурає 316.

Поховати, а не архаїчне похоронити (рідке). Вдову давно вже поховали 550.

Почну, а не пічну. В добрий час почну 431.

Пошукати кого-чого, а не за ким-чим. Пошукайте долї 57.

Пре- (архаїчне): пребезумний 259, превєлебную 413, предвїчному 580, презавзятий 377, прездоровий 425, прелютїий 560, пренєповинний 475, препоганий 31.

Прєлїт, а не пралат. Прєлїтів лава 188.

Прибиратись, а не пристроюватись. Квітчалась, прибиралась 337. Дївчата хату прибирали 289.

Привїтати, а не привитати. Привїтаю вас 306.

Прїдбати чого. Прїдбала зіллячка 39. Прїдбав сірома грошенят 343.

Прїзьба, а не приспа. Сидить на прїзьбі коло хати 544.

Прїсок чи жар, а не грань. Давайте приску 77.

Прїтоптати, а не придоптати. Прїтоптаний барвінок 445.

Прїтчею стали 444

Прїзвище, а не призвище. Прїзвища немає 95.

Прїся, а не Прися. Прїсею звалась 212.

Про, а не о по дїєсловах говорєння. Про волю говорять 33. Усе думаю про його 458. Згадайте про мене 131. Питать про тебе 411. Щось шєпочуть про отруту 477.

Про мене — менї все одно. Як хочє, про мене 391.

Просити чого. Пішла вона поради просити 154. Прошу 356, а не прїшу.

Просохли 343, а не просхли.

Просто, а не впрост. Погуляти просто 378.

Против ночі 79. Тут дав Бог мені близнята якраз против Спаса 282.

Протоптати, а не продоптати. Протоптаний 256.

Прощати, а не пращати. Прощай же, друже 465.

Прощатися, а не пращатися. Прощаюся я з землею 162.

Псалом співаючи 514.

Псалтір святий 497.

Пташечка, а не птичка. Пташечка тихе 319.

Пустіння заворушилася 166.

Р.

Ради страху 203.

Радий чому. Голоду раді 313.

Раз, разу. Сто раз 440. Разів зо два 128.

Рай, а раю 161, в раї 162 — в раю 93.

Ранній, а не ранний. Ранньою 163.

Рідний, а не рідній. Рідний син 115.

Річка, а не ріка. Мати на річці (на Нілі) прала 544.

Розламати, а не розломати 225.

Розмовляти, а не розмавляти. Буду знову розмовляти 342.

Розтоптаний, а не роздоптаний. Розтоптана змія 461.

Ромів, а не Ромни. Книжечок в Ромні накупила 311.

Ручатись за що. За се не ручаюсь 127.

С.

Сам, сам один, а не один. Тяжко мені носити самому оці думи 453. Не сам один — толокою 498.

Самотній, а не самотний. Самотню 376.

Свій. Ой я свогб (а не мого) чоловіка в дорогу послала 402. Благословіть дітей своїх (а не ваших) 254.

Світати, а не свитати. На дворі світає 61.

Свято, а не празник. І той минув, день Маковія, велике свято в Україні 89.

Сережки, а не ковтки. Ой надіну я сережки 407.

Синій, а не синий. Сіній 92, сінього 96, сіня 142, сінє 319.

Ситий чим. Ми малим ситі 245.

Скажү 281, а не скажу.

Склеп - це підземелля, погреб, а не крамниця. В пана у кайданах у склепу конає 97. В склепу глибокім замуруй 507.

Скрипка, а не скрипці. Налагоджує скрипку 436.

Служати кого-чого. Кобзаря слуха 96.

Сльоза, а не слеза. Сльозу 51, сльозою, 139, сльози 30, сліз 25.

Сміятися з кого-чого, а не над ким-чим. З тебе сміятися будуть 236.

Собі. Пливуть собі та співають 34.

Сорочка, а не кошуля. Сорочечку до зносу носить 313.

Сохне, а не схне. Сохне 384, сохнуть 9.

Спитати кого про кого-що. Я спитав таки сусіду про Ганнусю 302.

Сподіватися чого. Смерти сподіватись 341.

Іван Огієнко.

Мовне відродження Закарпаття.

Мова закарпатських поетів.

Мовне відродження Закарпаття йде надзвичайно поволі, а то тому, що місцеві письменники були завжди регіоналістами, закоханими у свою власну місцеву говірку. На щастя, такий погляд поволі зникає, й на Закарпатті помалу шириться нова ідея: Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис.

Ось у мене в руках збірничок поезій Василя Гренджи - Донського: „Тоїї, рідний краю“, 1936 р., закарпатського письменника. Як видно з писань В. Донського, він сильно намагається писати літературною мовою, щобто стати письменником загальноукраїнським. Ось тільки цьому спиваємось на мові цього збірника, щоб дати авторіві змогу глибше пізнати мову загальнолітературну.

Чисто місцевих слів у Гренджі вже мало, напр.: Відсунула маленький ви з і р е д ь (вікенце) 33, Коли з а в о р я в (заворіє) 18, Себе самодругу 26, Як з гори надійде с т а в (вода) 19, Пустили став 23, Став надійшов 26, Гать (вода) надійшла 27, Не піду я і д (до) мвржини 20.

Значно більше виразів загально „галицьких“: Болить гуцулку (болить у гуцулки) серце 2, демокрація (-тія) 46, дрожали (дри-) 13, Ти на дарунки не забудь (дарунків не забудь) 24, зі собою (з собою) 28, Явір паде (падає) 39, Потокі падуть (падають) 12, На Рідне Слово пам'ятайте (зайве тут на) 29, Пок' (поки) сонце 37, скорше (скоріше) 44, соловій (-ей) 35, сріберний (срібний) 14, филиями (хвилями) 14, шляхотних (шляхетних) 42, щоби (щоб) 29. 46.

Б тут трохи й архаїзмів чи руснвмів: Кудряву (кучеряву) хмару 10, Простерся (валіг) сумерк 32, Своїдний (аільний) вітер 31, свобідно (вільно) 10, стадо (череда) 13. 18. 36.

Пишемо: вінчаря, в косаря, у радости, а не вінчара б, в косара 4, у радости 24. Пишемо ув тільки по приголосній (а не по голосній) перед голосною: палав ув огні, але: палали в огні 31.

Оці речення мало кому будуть зрозумілі: По шім воли волів боли 10, Кошевиця ноги коле 20, Пивник 15, Там са лаш біля криниці, гей, нап'юся я жевтиці 8, Удар са пів 23. А оці речення вже зовсім темні: Хіба ж мало в скляночю гір? 19. Нам висохла очі в журбі по каміню 42.

Є прогріхи проти літературної складні. Треба: Свого лісу не кидала (а не: Свій ліс не кидала 37). Ряд лілей білів, барвінок зеленів (а не: білівся, зеленівся 40), Візьме топора (а не: топір 17), Військо тільки доти військо (а не: військом) 44.

Чвсом Гренджа творить нові слова, але дуже несміло: Почне со пі л кати в чудову пищалку 38. В ліску іде со прани в пташки спів 31.

На наголоси — а вони ж — душа поезії — треба звернути п. Гренджі найпильнішу увагу, бо вони в нього часто місцеві. Ось приклади (в дужках подаю наголос місцевий): беріжком (за беріжком 4), бойки (бойкі 45), лемки (лемкі 45), воги (вогні 33), граблі (грабі 8), килим (килим 10), в облаках (в облоках 12, треба: в хмарах), орлиці (орлиці 32, осина (осина 5), прапор (прапор 29), серну (серву 12), в стайнях (в стай-

нях 32), в тюрми, в тюрмах (тюрмі 42. 45. 48, в тюрмах 45), шпилі (шпілі 32).

Місцеві наголоси в прикметниках: треба: весело (а не: веселі 35), дужими (дужими 37), малиноаі (малинові 38), північна (північна), смерековий (смerekовий 15), чарі ний (чарівний 10).

Дуже багато в збірничку Донського місцевих наголосів дієслівних. Напр. треба: броджу а не: бріджу 28), задуш (задуш 26, нажену (нажену 31), підкручу (підкручу 30), поворожу (пonorожу 26), приверну (приаерну 26), прошу (прошу 38), розбуджу (розбуджу 16), здорівлю (здоровлю 12), попадає (попадає 15), украде (украде 30), валиться (ва йтсья 39), заходити (заходити 21), заходило (заходило 21. 31), кланяться (кланяться 47), привісив (привісив 31), сходив (сходів 31), кидала (кидала 37), полетіла (полетіла 39), здобули (здобули 45), обходили (обходили 36), пролили (пролили 45), терпить (терпить 13), буду, буде, будем (буду 21, буде 11. 47, будем 21) і т. ін.

Вражає місцевий наголос займенників; треба: вона (в не: вона 32), в тобі (в тобі 30), біла його (його 48), з сног (з свого 48), на свою (на свою 37).

Оці прислівники мають наголос на першому складі: веселі, але: весело (а не: весело 36), широкій — широко (широко 12).

Тільки через глибоке студіювання своєї літературної мови закарпатські письменники зможуть стати письменниками соборними. Не вчавшись, ніхто своєї літературної мови ввати не буде.

Іван Огієнко.

Наші говори.

Сердечно просимо наших Читачів подати нам більше діалектичного матеріалу во своїх місцевостей На словах просимо коче подавати наголос (акцент) Записуйте фонетично, як чуєте. Як треба записувати, див. про це РМ 1934 р. ст. 151, 249 і 287.

Стара пісня.

По садочку походжаю
Та й сам собі розважаю,
Та й сам собі розважаю,
Що далеко милу маю.

Чи до неї лист писати,
Чи коником відвідати?
Як я буду лист писати,
Будуть мене люди знати,
Не так люди як сусіди,
Висміють нас раз навсігди.

Ти, коніку, ступай вразно,
Ти місяцю, світи ясно.
Як приїдем під ворога,
Вийшла мила як сирота.
Взяла коня за вуздечку,
А милого за ручечку.
Дала коню віса - віна,
А милому меду - віна.
Сама сіла та й думав,
Карі очі протирає.
Чом ти сидиш, чом думавеш,

Карі очі протираєш.

Чи тобі жаль меду - віна,
Чи тобі жаль віса - сіна,
Чи тобі жаль горілобньки,
Чи білі постелобньки.

Не жаль мені меду - вина,
Не жаль мені віса - сіна,
Тільки жаль ми того світа,
Що йдуть марне мбі літа.

Цю пісню співають у селі Рєклешець Жовківського повіту. Денис Щербинський.

Загадки.

1. Біжуть два псе, повадерили носе (Сани).
2. Стоїт тєчка, на тєчці каплєчка, а в каплєчці тєсєчка (Мак).
3. Без обручів, бєв вина, повна бочка вина (Бйцє).
4. За лісом за пралісом золотє тєлі рєчє (Дявів).
5. Два бракі кікають, а два здогамають (Вів).
6. Чотири бракі в одєш корч стріляють (Дійки у корови).
7. Без рук бєз ніх ліве на оборіх (Динє).
8. Червона ружєна на полі лєжєла, сім рік трава нє родєла (Ватра).
9. Кинь с поду — нє розібєсє, кинь на воду — роспливєсє (Папір).

10. Без чого світ не може бути? (Без іміє).
 11. У лісі сі родѣла, на дривітні сі робѣла, а в руках плаче (Скрѣпка).
 12. Ні сани ні віс, а іде бес коліс (Човѣн).
 13. У лісі рубают, а на село трискѣ падут (Дзвін).
 14. Сидит паві у ганку в червонім катанку, а хто її рушит, той плакати мусит (Цѣбулі).
 15. Ходит паві по майдані, куди гляне — трава в'яне (Коса).
 16. Невѣдимий дух струтив в голове капелюх (Вітер).
 17. Маленьке-хрєвеньке ціле поле перебіжєт (Серп).
 18. Не їст, не п'є, а ходит та б'є (Годѣвник).
 19. Виса висит, хода ходит, виса впаде, хода вхопєт (Свині).
 20. Шуварова донька шуваром ішча, риков поспіше а і сто сорочок на собі мала (Гуска).
 21. У лісі рубано, у фабриці роблено, по селі ішло, бабамі трісло (Сѣто).
 22. Штери тѣкі, два патѣкі, семе помахайло (Корова).

Зписано в серпні 1932 р. в селі Москалівка біля Косова від малого хлопця Миколи Кабина. Хоч і малописьменний, Миколка проте часом любить вакадити на мову книжкову. І О-ко.

.. Як селяни пишуть по-українському. Як вразок, як часом тепер пишуть наші селяни, подаю уривки в листа парубка з Луцька. „Шановні пане ридакторе, поздуруваю вас з новим роком прошу вас барзо будьте ласка повідоміт мінь... Я є хлопциць бідвиї немаю Зіткі Жити Скінчив, 7 Кляси польської повшехної школи а по українску я вже навчивсь тоді писати і читати коли я вже сам зрозумінь... Я є сам українциць і люблю читати українски книжки і другим Опувідати... Пирипрушаю вас шановні пане ридакторе ви гнѣваїтєсь тому що я так але на писав бо нас не вчили по українску... Барзо дякуїм вам вішможному пану ридактору за ваш часопис науково популярній місячник Рідна Мова Це є Справедлива українска щира мова“. Цікаво, що селянин усе пише „український“: „землю українского народу, волю української диржави“. Ще приклади: „По дешеві ціні, в польскі школі“. Вимова о як у дуже часта: мулитовники, буротися, зарубить, пучаткова і т. п.; так само є вимозляє як и: диржава, ридакторе, дишєви, Шивченка, хлопциць, дякуїм і т. п. І. О.

Слова в Болєхїщини. Або й є — ага! правда! добре, що нагадав, напевно! Абої є приїди завтра! Або: чи дійсно: Абої є поїхали? Будь здоров віддати — попрощатися. Видів — мабути, здається: Видів, щоє гідний газда. Дедва — сміття. Зав'єв — зімлів. Мутівєдь — стояча,

Ба — так.
 бів — був.
 біла — була.
 біли — були.
 братоу — брати, браття.
 вѣрг — кинув.
 вѣрше — кинє.
 вьзѣв — вьзяв.
 віджєну — відведу, відведу коня.

вмірат — вмирає, людина вми-
 рає.
 всяди — всюди, скрізь.
 гев — суди, напр.: йди гев (йди
 сюди).
 гея — там (не дуже далеко).
 глядат — шукає.
 глядати — шукати (а де в якому
 значенні й дивитися).

мутна вода. Копура — знищення, загибель: Пішло збіже в копуру. Палючка — гарячка, звичайно у множині палючки: Такі го палючки звели. Розпавушенній — розхристаний, відкрита пазуха. Стригавєдь — багно, мочар, де можна застрягнути. Чухлюватися — сковзатися, соватися (напр. по дощці). Столвом шивє — гафтує. Чиривкуватися — перевертатися, гратися: Хмари чиривкуються, Коти чиривкуються. Патуром бере — відступами, час від часу: Біль бере ні патуром. Записала Олександра Дучимієвська.

Цікаві слова в Вороніжчині. Користаюсь нагодою та подаю Вам кілька інформації щодо мови на Вороніжчині. Досі мені не доводилося ніде зустрічати вказівок на ті місцеві слова, що їх там уживають. Це такі слова: 1) Сѣй дєн ь — (сєдєнь) — замість: сьогодні (іноді і дуже зрідка — цєй дєнь); 2) дѣймєно — замість напевно; 3) квинь — замість кінв; 4) квшка а — кишка. Арк. Животко.

Назви місцевостей. а) Жовківщина. Артасів, Батягичі, Бєсїди, Блищїводи, Боянєць, Борони, Бутини, Брище, Хитрєйки, Чистївля, Винники, Віхопні, Вілька Кунївська, Вѣлиця, Вѣля Висѣцька, Вѣля Жовтанєцька, Вєчірки, Вязѣва, Вѣднїв (уряд. Уднїв), Гїравєць, Гребєнци, Гутїсько, Глїнєсько, Дерєвня (ур. Дерєвна), Добрусья, Дальничі, Дорѣшів (інколи Дорогѣшів), Дзвїрці, Фїйна, Жѣдєць (часто Жѣлєць), Жѣвкєва (де хто хоче Жѣвкѣва), Жѣвтїнци (ур. Жѣвтїнци), Залѣви, Забрїд, Замочок, Збавїв, Здєшїв, Звѣртїв, Зїбѣлки, Колѣбно, Колѣвєце, Кошелїв, Крѣхїв, Кулява, Казумїв, Куліїв, Кунїя, Купичѣволя (інколи Купичівль). Ліпїна, Любѣлла (ур. тєж 2 „л“), Мачишин, Майдан, Мѣрвнчї, Могиляни, Медчѣдже, Мокротїя, Мѣсти (Великі), Надїчї, Нагірці, Нонѣ Сєло, Новий Став, Печихѣбсти, Піли, Поляни, Прѣвала, Передрїмїхи, Перемївкї (ур. Перемїволки), Пристань, Рѣклїнєць, Рудя, Сернївка, Скварїя, Смерєків, Сопошїя, Стрѣмїнь, Сулімїв, Товмач, Турїнка (інколи Турїнка, а деякі хотять Турїнка).

б) Назви піль у Купичѣволі. Помїрки, Вовкїв Кут, Корѣв'яче, Гребєлькї, Добрїлївци, Попївшїна, Велике, Вїли, Горбата Нїяка, Ждїжари, Пѣтребки, Погарїська, Смердїх, Попова, Половїчї (урядово вже Павловїчї), Слободѣвшїна, Перєхрєстна, Дѣлїва, Колїсцѣ, Придѣток, Терєбїж, Мїхнївка, Прїснїсько. Зібрав Іван Маївський. Купичѣволя.

Словничок слів із пов. Добромїльського, село Трѣтянєць. В часі мого побуту на Підкарпатті вимовою порою 1936 р. зібрав я деякі слова з оповідання 65 літнього старенького чоловіка, пильнуючи якнайкраще прислуховуватися до його наголосів.

газда — господар.
 газдєват — господарити.
 дават — давати, або щось дав.
 днєська — сьогодні.
 дївчя — дївчина.
 за рїков — за рікою.
 з нєв — з нею, напр.: пішов з нєв.
 засїхат — сїхє, сохє, засохє.
 заталѣбав — затоптав.

ват'ямив — запам'ятав.
йди мов — йди й скажи.
кріват — кульгав.
каді — куди, напр.: каді йдеш?
ласні — властиво.
лєкче — легко, легесеньке.
мобила — казала, говорила.
нікого — нікого, напр.: нікого
не видів.

Камінка Стр.

ніхто — ніхто, напр.: ніхто не
бив.
нич, ніч — нічого.
повідат — розказує, оповідає.
скік — утк.
сочів — багато говорив.
спочіват — спочиває.
сєв — сів.
сідат — сідає.

сцїп — змеря.
слїчний — гарний.
цїпав — тер.
цїпала — терла, напр.: цїпала
лев, або щось інше в значенні
терти.
чєм же — чому.
чїє — чий.
юш — вже.

Гр. Домашовець.

Дописи Прихильників рідної мови.

Журнали Ваші — „Рідну Мову“ та „Нашу Культуру“ читаю пильно, і з них багато скористав. Як би було добре, коли б усі верстви нашого народу стали передплатниками цих журналів! Для народу, що не має власної держави, а поділений на чотири частини, а тому не має змоги нормально розвиватися, Ваші журнали дуже цінні, бо об'єднують цілу нашу масу під одну соборну культуру й під одну літературну мову. Усім співробітникам журналів бажаю доброго повождення, та щоб скоро здійснилися ті бажання, що їх проповідують Ваші журнали. Рочестер, 13. XII. 1936. Роман Гладуєнко.

„Наша Культура“ й „Рідна Мова“, як для канадійського громадянства, надто поважні. У нас можуть читати тільки якнайлегшу літературу. Навіть тутешня наша інтелігенція не може легко з ними справитись. „Нашу Культуру“ можна б масово поширити, коли б вона — поруч строго

наукових статей — давала хоч половину легкого читання, чи доступних літературних, історичних чи подібних начерків. Підійти до канадійського українця з поважним змістом годі. 16. III. 1936. Вінніпег. Батько.

Подяка. Я, як передплатник „Рідної Мови“, дуже вдоволений з цього місячника. Без „РМ“ я не міг би звати себе українцем. „РМ“ — це мій необхідний друг, що щомісяця приходить відвідати мене й переконатися чи я вже краще говорю по-українському. На мою думку, кожен українець чи українка повинні негайно стати передплатником „Рідної Мови“, і таким чином буде ширитись одна українська літературна мова. Шановному п. Редактору бажаю доброго здоров'я та довгого віку за таку корисну для українського народу працю „Рідній Мові“ посилаю двох нових передплатників. 17. XII. 1936. Франція. Юл. Із'єо.

Від Редакції й Адміністрації.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: Д. Щербицький 3 зл., Інж. М. Брмалаів 50 гр., оо. Редемптористи з Тернополя 1 зл. Сердечно дякуємо. Хто дальший?

Листування. М. Стечишинові, Йорктон: Ваших 5 дол. не прийшло.

Селянська жертва. Розуміючи дорогийну Вашу працю над розвитком та впорядкуванням рідної мови своїми цінними виданнями, як „Рідна Мова“, які стали доступними для вивчення своєї літературної мови навіть для свідоміших одиначь селянських, прошу прийняти нашу скромну лепту на „Фонд Рідної Мови“, яку мені

вдалося зібрати в своєму селі Малеві: від П. Зась 50 гр., Д. Зась 40 гр., Л. Радчук 50 гр., Т. Радчук 20 гр., Н. Вахновська 50 гр. і від себе 1 зл., разом 2 90 зл. 15. XII. 1936, с. Малів, Микола Шаховський.

Коректурний вгляд. На ст. 505 „РМ“ за 1936 р. ч. 11 в перекладі Євангелії опущено „із іродіяннами“. чому вірш 16 треба читати так: „Й посиляють до Нього воли своїх учнів із іродіяннами“.

Доввіл „Бібліотеки Рідної Мови“ для Румунії видавши був іще 13 жовтня 1933 року N 6902.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих:

ЗМІСТ 2-го (50) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. *Огієнко*: Ознаки доброї літературної мови, 3 Чистота мови. *Я. Романенко*: Зовживання в - у. *Б. Лисянський*: Наша мова, вірш. 1. *Огієнко*: Складня української мови. Основні члени речення. 2. Чис івниковий підмет. 1. *Огієнко*: Практичні лекції літературної мови, Легенда про вибір короля Ів. Франка. *В. Солгачник*: Бойківська топографічна мастика, 5. Старий Самбір. *М. Кириченко*: Словничок закарпатського говору. 1. *Огієнко*: Навчальний літературної мови від Шевченка, Словник мови „Кобзаря“. Життя і слава. Мовне відродження Закарпаття мова закарпатських поетів). *Д. Щербицький*, *А. Животко*, *О. Дучиминська*, 1. *Майський*, *Гр. Домашовець*: Наші гонорари. Дописи Прихильників Рідної Мови. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1 60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажують, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5 00 зл. річний II, III і IV по 6 00 зл., оправлений по 7 50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2 35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.